

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Петро Іванишин
Мар'яна Маркова

ОСНОВИ ГЕРМЕНЕВТИКИ:

конспект лекцій

Дрогобич
2025

**Рекомендовано вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 7 від 26 червня 2025 р.).**

Рецензенти:

Петро Мацьків, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Олег Радченко, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Іванишин П., Маркова М.

Основи герменевтики : конспект лекцій. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2025. 84 с.

Навчальне видання «Основи герменевтики: конспект лекцій» у шести лекціях тезово представляє розвиток герменевтичної думки від античності до сучасності. В посібнику окреслено головні поняття, методології, філософські засади, релігійні контексти й культурні виміри інтерпретації текстів. Особливу увагу приділено українській герменевтичній традиції, взаємозв'язку герменевтики з національною ідентичністю та духовною культурою. Навчальний посібник поєднує академічну ґрунтовність і глибину з доступністю і сконденсованістю викладу, сприяючи формуванню герменевтичного мислення, критичного погляду на світ і здатності до плідного діалогу з текстами, культурами й епохами.

ЗМІСТ

<i>Передмова.....</i>	<i>4</i>
<i>Лекція 1. Поняття про герменевтику. Антична герменевтика.....</i>	<i>6</i>
<i>Лекція 2. Християнська екзегетика. Середньовіччя (V – XV ст.). Християнська і секулярна герменевтика Нового часу.....</i>	<i>16</i>
<i>Лекція 3. Універсальна філософська герменевтика Фрідріха Шляєрмахера. Герменевтика як загальногуманітарна методологія у Вільгельма Дільтая.....</i>	<i>36</i>
<i>Лекція 4. Онтологічна герменевтика Мартіна Гайдеггера.....</i>	<i>54</i>
<i>Лекція 5. Новітні герменевтичні теорії XX – XXI ст.</i>	<i>56</i>
<i>Лекція 6. Українська герменевтична традиція. Герменевтика в Україні добы незалежності.....</i>	<i>65</i>
<i>Рекомендована література.....</i>	<i>68</i>
<i>Іменний показчик.....</i>	<i>72</i>
<i>Предметний показчик.....</i>	<i>78</i>

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Основи герменевтики» вивчається студентами факультету української та іноземної філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка на другому (магістерському) рівні здобуття вищої освіти й охоплює шість лекцій, але їхній зміст значно ширший за межі окремої дисципліни. Адже герменевтика, за влучним висловом Ганса-Георга Гадамера, – це не лише метод, а форма людського досвіду. У цьому сенсі вона відкриває себе кожному, хто намагається зрозуміти себе, іншого, текст, культуру, націю, світ і буття як таке.

Герменевтика – це не просто наука про інтерпретацію, не лише філософська чи філологічна дисципліна, але передусім – особливий спосіб екзистенції у світі, вміння розуміти. Саме розуміння, як ключова людська здатність, є центральним об'єктом дослідження герменевтики, що постає перед нами і як методологія гуманітарного пізнання, і як своєрідна філософія культури, і як мистецтво діалогу з текстами, людьми, епохами, культурами тощо.

Пропонований конспект лекцій покликаний увести студентів у світ герменевтичного мислення – світ, де немає однозначних відповідей, а кожен текст – це поле можливостей для інтерпретації, місце зустрічі інтенцій автора і горизонтів розуміння читачів. Автори спробували поєднати філософську глибину і теоретичну складність навчального матеріалу з методологічною чіткістю й оптимально допустимою лаконічністю, історичну послідовність – із живим інтелектуальним пошуком, академічність викладу – з доступністю подачі.

У книзі подано ключові поняття, етапи розвитку, провідні постаті та напрями герменевтики – від античної екзегези до сучасних інтерпретаційних підходів. Герменевтику розглянуто як філософію розуміння, як науку про тлумачення, як методологію гуманітарного пізнання, як мистецтво прочитання і розуміння текстів – літературних, філософських, сакральних, правничих, культурних та ін.

Особливу увагу звернено на зв'язок герменевтики з національною ідентичністю, духовною традицією, етикою й естетикою, адже герменевтичний

підхід – це не лише інструмент академічної аналітики, а й шлях до глибшого усвідомлення себе як представника конкретної культури, народу, світогляду.

Пропонований навчальний посібник – це також і певна спроба оживити гуманітарну думку, яка в умовах сучасного технократичного світу й інформаційного суспільства часто змушена обороняти свою гідність. Саме герменевтика найкраще показує і доводить, що гуманітаристика сьогодні не є розкішшю – це необхідність, без якої ми втрачаємо здатність чути іншого, вести діалог, бачити глибше. Вона формує критичне мислення, вчить поваги до іншості й інакшості, національної традиції і, зрештою, до істини.

Окремо варто наголосити на виховному потенціалі герменевтики, адже тлумачення – це не лише акт інтелекту, але й акт відповідальності – ми тлумачимо не лише тексти, а й самих себе, свою культуру, історію, цінності. Від того, як ми це робимо, залежить якість нашої освіти, національної пам'яті та нашого буття взагалі.

Цей конспект лекцій – не просто підсумок викладу, що постав у результаті багаторічного викладання відповідної навчальної дисципліни, а насамперед запрошення до думання. Автори прагнули створити текст, що не стільки інформує, скільки пробуджує інтелектуальну зацікавленість, сприяє формуванню власного герменевтичного чуття, веде студента шляхом питання, тлумачення і розуміння. Бо, зрештою, герменевтика – це запитування, що ніколи не завершується, і відповідь, яка ніколи не буває остаточною.

Сподіваємося, що посібник стане для здобувачів освіти корисним помічником у навчанні та дослідженні, а герменевтична чутливість – вірним супутником у їхньому фаховому й особистісному зростанні.

Петро Іванишин, Мар'яна Маркова

Лекція 1

ПОНЯТТЯ ПРО ГЕРМЕНЕВТИКУ.

АНТИЧНА ГЕРМЕНЕВТИКА

✓ **Поняття про герменевтику як загальногуманітарну теорію та практику інтерпретації.** Її зародження й утвердження в європейському гносеологічному дискурсі. Давня Греція і Давній Рим.

✓ Неєвропейські герменевтичні традиції: юдаїзм (мефаршим – коментатори), індійська філософія (міманса (пурва-міманса) – тлумачення Вед), іслам (тафсір – інтерпретація).

✓ Людина як герменевтична істота (Аристотель, Фрідріх Шляєрмахер, Мартін Гайдеггер, Ганс-Георг Гадамер), як «розуміюче буття» (М. Гайдеггер).

✓ **Дефініції герменевтики.** Етимологія: від імені посланця й тлумача волі Олімпійських богів (передусім Зевса) бога Гермеса або від давньогрецьких слів ἐρμηνεύειν (перекладати) чи ἐρμηνεύω (пояснюю). Різні окреслення: мистецтво розуміння, теорія тлумачення, наука інтерпретації та ін. Загальне окреслення: герменевтика – теорія і практика інтерпретації (розуміння, тлумачення, трактування). П'ять основних визначень герменевтики. **По-перше**, під герменевтикою розуміють галузь філософії – «класичну дисципліну, що займається мистецтвом розуміння текстів» (Г.-Г. Гадамер). При цьому «текстом», для прикладу, може виступати будь-який твір мистецтва чи феномен культури (М. Гайдеггер). **По-друге**, герменевтика постає перед нами як класична філологічна, інколи навіть суто літературознавча наука, яка говорить «про цілі, шляхи і правила витлумачення літературних творів» (М. Гайдеггер). Ф. Шляєрмахер підкреслював взаємозв'язаність герменевтики і критики (а також граматики, риторики і діалектики) як саме філологічних дисциплін: «Перша є взагалі мистецтво правильно розуміти мовлення іншого, передусім письмове; інша – мистецтво правильно оцінювати і на основі достатньої кількості свідчень і даних констатувати справжність письмових текстів та їх частин». Вільгельм Дільтай уважав, що герменевтика власне як наука розпочинається з доби протестантизму, хоча зароджується ще в Античності як «учення про правила екзегези письмових пам'яток». **Третє** визначення пропонує поглянути на герменевтику як на

«фундамент гуманітарних наук» (Г. Г. Гадамер) – «теорію і методологію будь-якої інтерпретації, в тому числі творів образотворчого мистецтва» (М. Гайдеггер). Характерно, що про таке визначення йдеться не лише у герменевтів типу В. Дільта (який цілеспрямовано розробляв гуманітарно-методологічний потенціал герменевтики, як і Й. Г. Дройзен та ін.), а й у вчених, які, займаючись у суті своїй масштабними методологічними пошуками (можливість постановки і вирішення питання про буття у М. Гайдеггера чи експлікація основ філософської герменевтики у Г.-Г. Гадамера), доволі скептично ставились до самого терміна «методологія», вважаючи його більше придатним для природничих наук. Звідси й оте непрямо спрямоване проти дільтаївської теорії застереження М. Гайдеггера в «Бутті і часі», що лише у герменевтиці «як тлумаченні буття присутності», яка «онтологічно розробляє історичність присутності» «коріниться те, що може бути названо... методологією історіографічних наук про дух». У межах **четвертого** визначення герменевтика постає у своєму, мабуть, первісному вигляді – як «насамперед вправна практика» (мистецтво, майстерність) тлумачення. У цьому ж сенсі вона, стаючи епітетом феноменології, означає само тлумачення (у М. Гайдеггера). Для нас будуть цінними усі чотири основні значення герменевтики, умовно кажучи, – філософське, дисциплінарне (наукове, філологічне), методологічне та практичне. **П'яте** визначення: як художня (звужено – літературна чи художньо-літературна) герменевтика (тлумачення). Тобто як: 1) практика (мистецтво, майстерність) і, рідше, теорія інтерпретації буття, яку автор презентує в художньому (наприклад, літературному) творі, а читач пізнає через цей твір (спрощено – практика і теорія художньо-літературної інтерпретації будь-чого, будь-якого буття); 2) практика і теорія тлумачення мистецтва (наприклад, художньої літератури) взагалі (як художня естетика чи художня літературологія). Усяка література (особливо – велика, висока, глибока, філософська) – герменевтична. М. Гайдеггер про тотожність поезії і філософії писав: «Філософія і поезія стоять на протилежних вершинах, але говорять одне і те саме». Наприклад, художнє тлумачення мистецтва: Горацій «Мистецтво поезії», Дж. Толкін «Листок роботи Ніггла», Дж. Фаулз «Вежа із чорного дерева», П. Зюскінд «Парфумер»; окремо – Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Є. Маланюк, Л. Костенко та ін.

✓ Визначення герменевтики залежить від того, як у ній реалізується проблема розуміння (інтерпретації): 1) якщо маємо філософське чи наукове осмислення розуміння – тоді перед нами філософська чи наукова герменевтика; 2) якщо теоретико-методологічно осягається розуміння – тоді герменевтична методологія; 3) якщо практика (застосування) розуміння – тоді герменевтична практика. Якщо будь-яка з цих герменевтик виражається в образній (художній) формі, тоді це художня герменевтика (наприклад, літературна, музична чи малярська). Герменевтика як інтерпретаційна теорія (коли осмислює підстави розуміння і герменевтичні основопоняття) (у вузькому значенні терміна) і як практика (методологічно-прикладний аспект, інтерпретаційна методика, застосування герменевтичних підходів у різних науках без осмислення герменевтичних основ власного пізнання) (в розширеному значенні терміна). Наприклад: герменевтичні методології (метафізична, христологічна, романтична, духовно-історична, онтологічна, філософська, феноменологічна та ін.) й інтерпретаційні практики (для прикладу, літературознавчі: компаративізм, культурний історизм, естопсихологізм, біографізм, філологізм, психологізм, соціологізм, феноменологія, рецептивна естетика, семіотика, структуралізм, психоаналіз, постколоніалізм, націологія та ін.). Назви герменевтичних теорій і практик можуть збігатися: наприклад, духовний історизм, феноменологія чи семіотика.

✓ Герменевтика як *допоміжна* філологічна, юридична чи теологічна дисципліна. Загальна назва для позначення сукупності різних стратегій інтерпретації.

✓ *Різновиди герменевтики*. За місцем побутування (сферою): філософські, наукові, методологічні, практично-інтерпретаційні, художні (художньо-літературні). З історичної перспективи: антична, середньовічна, новочасова. За ставленням до Бога: релігійна (теїстична) і світська (секулярна, профанна, нігілістичний підвид – атеїстична). За дисциплінарним структуруванням: філософська, теологічна, лінгвістична, літературознавча, психологічна, історична, правнича, політична, культурологічна та ін. За формою вираження (стилем): академічна (дискурсивно-логічна), науково-популярна, есеїстична, художня.

✓ *Основні герменевтичні поняття* – це *розуміння* (як спонтанне осягнення сенсу) і *тлумачення* (інтерпретація, трактування) (як розуміння за

правилами). Частий синонімізм розуміння і тлумачення. *Герменевтичне коло* як коло розуміння. Поняття герменевтичного кола, варіанти його формулювання (розуміння цілого через частини і навпаки). Інші формулювання: христологічне: вірити, щоб розуміти і розуміти, щоб вірити; онтологічне: передрозуміння (тезаурус, традиція) визначає розуміння і навпаки. *Аналіз, синтез, інтерпретація*. Пізнання як: експлікація (пояснення на основі виявлення причин і наслідків, експериментального мислення та ін.) в природничих науках і розуміння (тлумачення на основі виявлення частини і цілого) в гуманітарних. Розуміння як інтерпретація (осягнення сенсу) і як кінцева мета інтерпретації. Поняття сенсу (смислу). Формальне значення (як?), змістове (що?) і смислове (для чого? З якою метою?). Значення і сенс як глибинне значення. Реконструкція (відтворення) та інтеграція (діалог) сенсу. Сенс (смысл) як глибинне інтенціональне значення літературного твору (літературного феномена взагалі), що виявляє істину (ідею) національного буття і може бути охарактеризоване як онтологічно-екзистенціальна мета (телос) цього твору (чи феномена). Структура сенсу: сенс автора і тлумача, явний і прихований, національний та міжнародний (чи аналогічний), сакральний і профанний. Поняття *істини*: верітас і алетея. (Приклад: притча про справжнього друга: один (справжній, згідно алетеї) у батька і сто (несправжніх, згідно верітас) у сина). Ідея й істина. Ідея як: 1) прихована сутність речей (Платон), 2) внутрішня форма (Аристотель) і як 3) поняття (концепт). Буття і дух. Інші синоніми буття: Батьківщина (нація), культура (дух), історія, традиція, мова, література (поезія) та ін. *Тезаурус* (система передзнання, передрозуміння, переддосвіду, традиції, світогляду). Герменевтичне коло на основі тезаурусу: розуміння визначається передрозумінням і навпаки. Система передсуджень. Регулятивні ідеї Іммануїла Канта. Передрозуміння визначає розуміння, а також мислення. Істині і хибні передсудження. Базування на фактах (осмислених явищах). *Обрій очікування*. Герменевтична ситуація. Взаєморозуміння. Кінцева мета інтерпретації – краще розуміння своєї традиції (свого передрозуміння). *Інтерпретація і надінтерпретація* (термін Умберто Еко). Конфлікт інтерпретацій.

✓ Герменевтика і художня література. Твір і текст. Автор і реципієнт. Витлумачення когезійних (естетичних) (зовнішня і внутрішня форма) та когерентних (інтенціональних, ідейних) рівнів (змісту і смислу) художнього твору. Герменевтичне

коло в літературознавстві. Його варіанти (цілого і частин): 1) творчість письменника і твір; 2) література і творчість письменника; 3) культура (буття, нація) і творчість письменника (чи окремий твір). Герменевтика літературознавча і художня.

✓ Емпатія й абстрагування. Естетична ідентифікація і диференціація. Вживання як розуміння у психологічній герменевтиці.

✓ Основні поняття герменевтики за О. і О. Шепетьками: герменевтичне коло, горизонт розуміння, злиття обріїв розуміння, змінність обріїв розуміння, взаєморозуміння, дорозуміння як передумова розуміння, інтерпретатор як джерело знань.

✓ **Герменевтика в сучасній науці (прикладі):** 1. Лінгвістика: герменевтичні концепції Й. Гердера, В. фон Гумбольдта, О. Потебні, синтезу герменевтики й американського прагматизму в К.-О. Апеля. 2. Літературознавство: міфологічна школа, біографічна, культурно-історична, психологічна, естопсихологічна, соціологічна, духовно-історична, формально-естетична, феноменологічна, юнгіанська, рецептивно-естетична, екзистенціалістична, постколоніалістична, націософська, власне герменевтична та ін.; Й. Гердер, романтики (особливо Ф. Шлегель та брати Грімм), Жермена де Сталь, І. Тен, М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер, Р. Гвардіні, Г. Марсель, А. Камю, Г. Р. Яусс; І. Франко, С. Смаль-Стоцький, Л. Білецький, В. Іванишин та ін. 3. Історія (як герменевтична історіософія): Дж. Віко, Й. Гердер, Й. Г. Дройзен, Л. Ранке, Е. Трельч та ін. 4. Соціологія: Е. Дюркгейм, «соціологія розуміння» М. Вебера, П. Бурдьє та ін. 5. Етнологія (культурологія, культурна антропологія): Дж. Фрейзер, Р. Грейвас, Дж. Кемпбелл, М. Еліаде, «інтерпретаційна антропологія» К. Гірца, «структурна антропологія» К. Леві-Строса та ін. 6. Мистецтвознавство: Г. Зедльмаєр. 7. Психологія: «аналітична психологія» К.-Г. Юнга, «розуміюча» (або «структурна») психологія Е. Шпрангера. 8. Право: Г. Гроцій. 9. Націологія: Дж. Віко («Основи нової науки про загальну природу націй»), Й. Гердер, Й. Фіхте, Б. Андерсон, Е. Сміт («Національна ідентичність», «Націоналізм»), К. Гюбнер («Нація») та ін.

✓ Історія (етапи становлення) герменевтики, за В. Дільтаєм: 1) потреба в глибокому розумінні, 2) філологічна віртуозність, 3) укладання правил тлумачення,

4) аналіз розуміння, 5) на основі цього аналізу – обґрунтування, основа для укладання правил трактування.

✓ Потреба в герменевтиці. Розуміння і нерозуміння культурно-історичних речей як причини герменевтичного мислення. Екзегети.

✓ Мистецтво тлумачення поетів виникає з потреб шкільної освіти в Давній Греції. Школи софістів, граматиків і риторів. Найперші герменевтичні методи у давніх греків і римлян (Евгемер, Стесімброт, Зоїл, Платон, Аристотель, Лонгин та ін). Софісти й екзегети. Феаген з Регія (VI ст. до н. е.) як засновник літературно-філософської екзегези.

✓ Основні течії в античній філософії і герменевтиці: досократики (Піфагор, Геракліт, Парменід, Демокріт), софісти (Протагор, Продік, Гіппій, Горгій, Ісократ), академіки (Сократ, Платон, Ксенофонт), перипатетики (Аристотель), стоїки (Зенон, Арістон, Кратет; Сенека, Епіктет, Марк Аврелій), епікурейці (Епікур, Філодем; Лукрецій), неоплатоніки (Плотін, Філон Александрійський). Екзегети (практики тлумачення в релігії і мистецтві). Герменевти з інших сфер: логографи (Гекатей, Гелланік, Дамаст Сигейський), історики (Геродот, Ефор, Філохор, Фулідід, Павсаній; Тацит, Тит Лівій), письменники (Стесімброт Фасоський), філологи-поети (Антимах Колофонський).

✓ Піфагор і піфагорейці: прекрасне те, в чому реалізуються математичні принципи, потворне – те, що суперечить математиці. Основні поняття: пропорція, симетрія, золотий перетин.

✓ Сократ: основний принцип естетики – калокагатія: добре є красивим і навпаки. Калокагатія робить людину доброю, культурною, шляхетною.

✓ Методології, методи та методики класичної герменевтики античного періоду. Вже від досократиків – основні методи: філософсько-моралістичний (Ксенофан, Ісократ, Платон), граматичний (риторичний) (Протагор, Горгій), оцінно-естетичний, історичний (буквальний) (Платон), алегоричний (Феаген, Філон Александрійський) та ін.

✓ *Герменевтичні діалоги Платона (429 – 347 до н. е.):* «Іон», «Апологія Сократа», «Закони», «Менон», «Бенкет», «Федр», «Горгій», «Держава», «Гіппій малий», «Гіппій великий», «Кратил», «Теетет», «Софіст» та ін. Трактування

словесного мистецтва. Мімезис у мистецтві як: 1) наслідування ідей і 2) наслідування речей як наслідування наслідування, наслідування тіней. Митцеві треба прагнути першого. Два основні питання Платона: 1) в чому суть і джерело поетичного мистецтва? і 2) яка його функція в людському житті? Рецептивна естетика і психологічна герменевтика у Платона. Техне (майстерність) і божественне натхнення в поета. Поет інтуїтивно тлумачить великі речі. Дві складові процесу творчості: 1) доторкання до прекрасного і доброго і 2) спрямованість до безсмертного (естетичність і етичність (духовнотворчість)). Духовнотворчість шляхом емпатії: формування душі як функція поезії шляхом перенесення на душу читача певного «зразка», що міститься в художньому творі. Етичний (як суспільно-політичний) критерій у Платона: добре те мистецтво, що виховує «сторожів» (воїнів) держави. Мімезис у Платона: здатність поезії уподібнювати собі реципієнта. Дві мети поетичного впливу: приємність і корисність. Для Платона важливим є друге. Критерієм моральності твору є не лише зміст, але й форма. Духовна природа гарного художнього мовлення: гарна мова, благозвуччя, благовидість і гарний ритм. Мистецтво має бути калокагатичним (краса і благо). Має бути контроль за аморальними митцями. Слушна критика імітаторів. Платон хоч і виганяв із держави Гомера, але був за «нове мистецтво», яке би поєднувало в собі задоволення і користь. Митці повинні виховувати: зображати доброчесність приємною, а зло – огидним. Кінцева мета мистецтва – благо держави (полісу). Мистецтво має бути виховне і масове. Про сутність поезії: це дар Муз, задовольняє потребу людини в ритмі і гармонії, складається зі змісту («міфа»), стилю і музичного супроводу. Основна функція мистецтва – соціальна: змінювати на краще людину і суспільство.

✓ *Герменевтика в Аристотеля (384 – 322 до н. е.): «Риторика», «Поетика», «Про тлумачення».* Тлумачення мистецтва і літератури. Мистецтво як пізнання (через мімезис) – відкривання сутності речей. Естетичне сприйняття як інтелектуальна насолода. Трагедія – наслідування дії, її мета – катарсис (очищення) душі. Етичний бік твору мають лише характери, а не міф (фабула), стиль чи наспів. Філологізм (формалізм) Аристотеля. Риси доброї трагедії: цілісність, правдоподібність, зображення страшних і жалісливих речей. Естетика в трагедії – викликати емоції страху і жалю. Структура міфа (фабули) в трагедії: перипетія,

впізнавання, страждання (пафос). Дві групи слів у художній мові: загальновживані і маловживані. Знайомі слова створюють враження ясності, рідкісні – враження величчя і незвичності, але і ті, і ті потрібні, бо перші роблять висловлювання «низьким», а другі – «загадкою або варваризмом». (*Автоматизація й актуалізація!*) Вимога «відповідного» вживання мовних засобів. Два аспекти літературного твору: 1) мораль (здатність виховувати) і 2) форма (естетичні засоби). Твір як функціональна цілісність – структура пов'язаних елементів (структуралізм). Гомер – зразок для Аристотеля. Крім емоції, твір викликає ще й роботу думки («розумну емоцію»). Відстоювання самобутності мистецтва: правильність мистецтва полягає в «дотриманні вимог жанру і придатності частин для вирішення композиційного завдання». В мистецтві і риторичі нормою є «інтелектуальна насолода» – «задоволення, отримане від знання». Розклад літературного твору на частини (стиль, ритм, тропи). Виявлення зовнішньої і внутрішньої форми художнього твору.

✓ **Еллінізм (323 – 30 р. до н. е.).** Космополітичний світогляд в межах імперії Александра Македонського і держав діадохів. Розвиток науки і літератури. Великі бібліотеки, передусім Александрійська. Критична робота в бібліотеках над текстами, особливо художніми. Текстологія, каталоги. Поява філології як мистецтва критичного видання текстів, вищої критики, тлумачення й виявлення цінності твору. (Теорія, критика і текстологія.) Окреслення правил тлумачення, насамперед александрійцями. Зенодот (323 – 260 до н. е.): видання поем Гомера, використання морально-етичного канону для оцінки літературних творів (що відповідне, а що не відповідне для богів і героїв). Метод Арістарха Самофракійського (220 – 143 до н. е.): пояснювати Гомера з самого Гомера (феноменологія) – виявлення гомерівського мовного узусу. Гіппарх (190 / 180 – 125 до н. е.): літературно-історичне дослідження (виявлення джерел твору). Пергамська граматична школа. Засновник – Кратес із Малла (III – II ст. до н. е.): приніс принципи алегоричного тлумачення. Методи аналізу творів у Діонісія Фракійського (170 – 90 до н. е., «Мистецтво граматики»): 1) уважне читання, 2) тлумачення поетичної специфіки, 3) тлумачення окремих слів та історичних реалій, 4) пошук аналогій, 5) естетичне тлумачення. Завдання граматики в Тираніона Старшого (II – I ст. до н. е.): читання, тлумачення,

виправлення, оцінка. З II ст. до н. е. – кінець епохи самобутніх філологів, далі – епоха епігонства.

✓ **Стоїки.** Мета життя – софія, мудрість. Ідеал – атараксія, незворушність. Тенденційна екзегеза у стоїків. Три критерії поезії в Арістона: 1) добре поєднання слів, 2) серйозні думки і 3) благозвуччя (евфонія). Важливість і змісту, і форми. Арістон: «Якщо ми не можемо сказати, чи лежить тут в основі думка, то ми не можемо сказати, чи художній цей твір». У Кратета основним є не форма, а зміст твору. Оцінка літератури має бути філософською. Улюблений метод стоїків – метод етимології (алегоричний метод). Нижча форма критики – аналіз мови і стилю твору. Моралістичне ставлення до поезії.

✓ **Епікурейці.** Неміфічне (атеїстичне) пояснення світу з метою досягнення атараксії (незворушності). Антиалегоричний метод Епікура, базований на науковому світогляді. Етика Епікура: задоволення – благо – краса. Два етапи пізнання: 1) чуттєвий (зовнішність предмета) і 2) раціональний (прихована сутність речей). Задоволення в Епікура – здоров'я тіла і спокій душі. Краса повинна давати задоволення, яке є благом. Філодем і Лукрецій. Філодем підтримує тих авторів (Праксіфан, Деметрій Візантійський, Арістон), які вважали, що форма і зміст твору потрібні і важливі рівною мірою. Філодем підтримує Арістона в тому, що «поганого складу достатньо, щоб вірш був поганим, але одного хорошого складу недостатньо, для доброго вірша». Структура змісту у Філодема: 1) події, 2) думки, 3) внутрішній стержень, «підоснова», котрий складає суть твору (*сенса!*). Структура форми: 1) слова, якими виражаються події, 2) «віршова форма», в яку одягаються думки поета, 3) «лексичний склад», що допомагає виразити зміст. Поет повинен володіти і технікою, і талантом. Мета поезії подвійна: приносити насолоду і користь. Автономність мистецтва. Насолода естетична йде і від форми, і від змісту. Будь-що може бути предметом (матеріалом) літературного мімезису. Лукрецій «Про природу речей». Поет як пророк істини. Перевага значення над формою. Якості форми: ясна і поетична. Вимоги до поезії: ясність, чіткість, стислість. Краса має бути різноманітна, строката, витончена. У поезії Лукрецій бачить троп, а не релігію. Основа естетичного – вимисел, що містить дивовижне. Мета літературного твору: 1) вчити і приносити користь і 2) привертаючи увагу красивою формою, давати насолоду. Дві

основні ознаки поезії: ясність і красивість. Твір має поєднувати великий зміст із ясністю, наочністю, чіткістю, короткістю, поетичною красою, солодкістю, різноманіттям форми. Ясність потрібна, щоби вчити і приносити користь, а краса – щоб приваблювати увагу і насолоджувати.

✓ **Неоплатоніки.** Філон Александрійський (20 до н. е. – 54 н. е.): «Правила алегорії». Юдейський еллінізм. Виявляв присутність спекулятивних, філософських істин у сакральних біблійних текстах. Застосовуючи алегоричний метод тлумачення Біблії, доводив раціональність і зрозумілість її змісту. Постулював вихід за межі дослівного значення тексту. Вплинув на християнську екзегетику. Плотін (205 – 270), Порфирій (234 – 305), Ямвлій (245 – 330), Прокл Діадох (412 – 485).

Питання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте етимологію слова «герменевтика».
2. Які дефініції герменевтики Вам відомі?
3. Які Ви знаєте різновиди герменевтики?
4. Пригадайте й окресліть основні герменевтичні поняття.
5. Назвіть найвідоміших герменевтів античності. Який вклад вони зробили у розвиток герменевтики?

Лекція 2

ХРИСТІЯНСЬКА ЕКЗЕГЕТИКА. СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (V – XV ст.). ХРИСТІЯНСЬКА І СЕКУЛЯРНА ГЕРМЕНЕВТИКА НОВОГО ЧАСУ

✓ **Християнська екзегетика** (Климент Александрійський, Оріген, Діодор Тарсійський, Іван Золотоустий, Святий Ієронім, Святий Августин, Ансельм Кентерберійський, П'єр Абеляр, Тома Аквінський, Бонавентура, Ніколас Лірський, Данте та ін.), її релігійна специфіка й зародження ще в добу Античності. Христологічна домінанта. Христоцентризм. Біблійна герменевтика як допоміжна дисципліна богослов'я. *Герменевтичне коло христології: треба вірити, щоб розуміти, і треба розуміти, щоб вірити.*

✓ Періодизація екзегетики у теології: 1) апостольська (I ст.), 2) патристика (II – VII ст.), 3) схоластика (VIII – XV ст. або VI – XVI ст.).

✓ Періодизація екзегетики за домінантним методом і авторитетом: 1) августинізм (V – XIII ст.), 2) томізм (VIII – поч. XX ст.), 3) неотомізм (XX – XXI ст.).

✓ 14 основних принципів **апостольської** герменевтики (практики), панівних для наступних теорій біблійної екзегетики: 1) контекстуальності (уривок Писання тлумачиться в контексті цілого Писання); 2) Заповіту (враховувати контекст законів Заповіту); 3) першості вживання (з'ясувати, де вперше зустрічається елемент); 4) порівняльний (зіставляти елемент з іншими елементами Писання); 5) смислової прогресії (розгортати думку, згадуючи суголосні тексти Писання); 6) вибіркості (цитувати лише вибрані елементи Писання); 7) етнічно-культурний (утвердження національної ідентичності і самобутності); 8) хронометричності; 9) христоцентричності; 10) моральний (духовні уроки з історичних подій Писання); 11) символічності (тлумачення духовного значення різних символів); 12) типологічності (прототипний) (одні події є прототипами для інших); 13) параболічності (використання притчової образності); 14) алегоричності (одні образи є алегоріями для інших образів та подій).

✓ **«Квадрига»** – чотири основні сенси – в Середні віки (за Августином Блаженным і Августином Данським (XIII ст.)): 1) дослівний (буквальний, історичний)

(вчить, що було в минулому) і три духовні: 2) алегоричний (переносний) (вчить, у що вірити), 3) тропологічний (моральний) (вчить, як діяти), 4) аналогічний (трансцендентний) (вчить, на що надіятися).

✓ Проблема алегоричного підходу: необхідний, щоб поєднати Старий Завіт і Новий. Але його надмірне використання гностиками шкідливе.

✓ Дві основні школи *східної християнської герменевтики* у I – VI ст. н. е.: александрійська й антиохійська.

✓ *Александрійська школа патристики* (I – VI ст. н. е.). Неоплатонізм. Послання, закодоване в символах Писання, є досяжним і розкривається алегоричним трактуванням. Протистояння з антиохійською школою богослов'я.

✓ Климент Александрійський (153 – 217): «Звіщення до еллінів», «Педагог», «Стромати». Віра – основа, на якій повинно базуватися знання й розуміння. П'ять значень в алегоричному методі: 1) історичне; 2) доктринальне (релігійне вчення Церкви); 3) пророче; 4) філософське (узгодження із стоїцизмом); 5) містичне (подіям і особам надавалося надприродного, релігійного символічного значення). Духовне і дійсне значення в Біблії.

✓ Оріген (185 – 254). Трактат «Про начала» (четверта книга). Доступ до духовного сенсу Біблії через екзегезу символів. Засновник теології. Теоретичний опис потрійної структури сенсу в сакральному творі: дослівний (буквальний, тілесний), моральний (морально-історичний, душевний), містичний чи алегоричний (духовний, теологічний). Третій сенс – основний. Тлумачення Богонатхненного Писання вимагає і Богонатхненного інтерпретатора.

✓ Вплив александрійської школи на Амвросія Міланського (339 – 397), Блаженного Августина, сім правил алегоричного тлумачення в донатиста Тиконія (близько 380 р.).

✓ *Антиохійська школа* (III – VI ст.). Близькість до Аристотеля. Засновник – Діодор Тарсійський (IV ст.). Критика алегоричного тлумачення. Буквальне (граматично-історичне) розуміння Писання. Теодор (Феодор) Мопсуестійський (350 – 428). Іноді надто буквальне і довільне тлумачення Біблії. Граматично-історична інтерпретація. Сумнів у Богонатхненності деяких книг Писання. Не визнавав двоякого сенсу. «Пісня пісень» – лише епіталама. Іоан Златоуст (347 – 407).

Беззаперечна Богонатхненність Писання. На основі буквального сенсу пропонував моральні уроки (історико-етичне тлумачення).

✓ **Західна (латинська) екзегетика:** Тертуліан, Тиконій, Святий Ієронім, Августин Блаженний та ін.

✓ Початки екзегези в Юстина Філософа (Мученика) (100 – 165) та Іриней з Ліону (II ст.) під впливом Філона. Обмежене використання алегоричного методу.

✓ Квінт Септимій Флоренс Тертуліан (160 – 240), перший західний отець Церкви, апологет і філософ-стоїк. Боротьба з юдеями та гностиками. Удосконалив метод Юстиніана та Іриней.

✓ Святий Ієронім (340 – 420): «Лист до Пампахія», «De viris illustribus», передмови до перекладів Святого Письма. Послідовник Орігена. Розробив систему критеріїв авторства. Автор як: 1) постійний рівень вартостей; 2) поле концептуальної когерентності; 3) стилістична єдність; 4) історична фігура. Поєднання історичного та алегоричного методів. Три сенси Писання: історичний, тропологічний (моральний), духовний.

✓ Святий Августин (354 – 430): «Про християнську науку» (третя книга). Герменевтичне коло теологічного типу: вірити, щоб розуміти. Послідовник неоплатонізму. Пріоритет віри і волі в психіці людини. Перший явний філософ-волютарист. Запропонував систематичну герменевтичну концепцію, апелював до досвіду Платона, здійснив систематизацію ранньої екзегетики. Запропонував семіотичну модель. Аналіз комунікативних функцій знака (семіотика). Два типи знаків: 1) власне знаки (тлумачаться буквально) і 2) переносні знаки (тлумачаться фігуративно чи пророче). Знання має знакову характеристику. Концепція «зовнішнього слова» і «внутрішнього слова». Розрізнення зовнішнього (лінгвістичного) і внутрішнього (істинного) аспекту слів. Обґрунтування полісемії, виходячи із прямого і переносного значення. Роль Августина в розвитку екзегетики (*12 правил*): 1) істинна християнська віра як передумова для інтерпретації, 2) поєднання буквального (історичного) та алегоричного методів тлумачення Святого Письма, 3) Писання містить більше, ніж одне значення, 4) звертати увагу на цифри, 5) розглядати Старий Завіт як христоцентричний документ, 6) завдання інтерпретатора – виявити авторське значення тексту, а не нав'язувати йому своє,

7) звіряння виявленого змісту із Символом Віри, 8) враховувати контекстуальні середовища, 9) уникати суперечливих суджень та оцінок, 10) для тлумачення замало натхнення Святим Духом, мають бути відповідні освіта та знання, 11) незрозумілі елементи тексту пояснювати через зрозумілі, 12) інтерпретація жодного уривку не може суперечити інтерпретації іншого уривка. Синтез алегоризму та історизму. Пріоритет авторської інтенції. Теорія чотирьох значень (так звана «квадрига»): 1) буквально-історичне (що сталося в минулому), 2) етіологічне (моральне) (обґрунтування, чому щось відбулося), 3) алегоричне (фігуративне, переносне значення) і 4) анагогічне (виявлення вічних трансцендентних категорій). Наприклад, Єрусалим: 1) реальне місто (історичний сенс), 2) вселенська Церква, Місто Боже, де діють закони Божого Царства (алегоричне), 3) душа християнина, як мешканця духовного Єрусалиму, Церкви, повинна підпорядковуватись законам Божого царства (моральне), 4) Біблійний Єрусалим є картиною Небесного Єрусалиму, Божого Міста.

✓ ***Середньовічна екзегеза (схоластика) (VI – XVI або VIII – XV ст.).***

Зачинателі – язичник Марціан Капелла (360 – 428) і християнин Северин Боецій (480 – 524).

✓ Марціан Капелла «Про шлюб Філології і Меркурія». Філологія – символ знання, науки взагалі, а Меркурій – бог розуму, символ *божественного розуму*. Сім вільних мистецтв: трівіум (граматика, риторика, діалектика (логіка)) і квадрівіум (арифметика, геометрія, астрономія, музика (гармонія)). Згодом – це в християнських школах та університетах.

✓ Вплив схоластики на академічну (філософсько-наукову) європейську традицію (як викладати і досліджувати). З XII ст. – університети. Синтез богослов'я, раціоналізму і логіки. Метод схоластики: перегляд і порівняння попередніх мислителів і Біблії, виведення нового синтезу (викладацька робота).

✓ Розвиток переважно в монастирях і університетах. Два основні рівні розуміння: містичний (досягається через одкровення) і буквальный (досягається людським розумом через засвоєння філософсько-теологічної спадщини). Спочатку (у VI – VII ст.) певна стагнація герменевтики, згодом – розвиток, особливо із XI ст.

✓ Ансельм Кентерберійський (1033 – 1109): «Вірю, щоб розуміти».

✓ П'єр Абеляр (1079 – 1142): «Розумію, щоб вірити». Метод концептуалізму. Автор терміна «концепт». Раціоналістичний підхід до тлумачення.

✓ Тома Аквінський (1225 – 1274): «Трактат про священне вчення», «Сума теології». Примирих теологію і раціоналізм (філософію Аристотеля). Остаточо оформив схоластичну екзегезу. Природна істина пояснюється філософією, надприродна – вимагає об'явлення (віри, теології). Багатоступенева екзегеза, через наявність низки смислових вимірів: буквального (історичного), духовного, алегоричного, морального, аналогічного. Жодне тлумачення не може вийти за межі очевидної авторської інтенції.

✓ Святий Бонавентура (1221 – 1274) залишився прихильником неоплатонізму й августинізму. «Путівник душі до Бога». Містик. Мовно-семіотична концепція. Семискладова структура сенсу Писання: 1) історичний, 2) алегоричний, 3) містичний, 4) моральний, 5) символічний, 6) синекдохічний, 7) гіперболічний сенси.

✓ Про «Мистецтво і схоластику» Жака Марітена.

✓ *Католицька, православна, протестантська екзегетичні традиції в Модерну добу (від епохи Відродження (XV – XVI ст.)).* Чотири основні методи інтерпретації того часу: філологічна (граматична і критична), естетична, історична, психологічна (за Г.-Г. Гадамером). Розвиток христологічних ідей середньовічної екзегетики в контексті християнського богослов'я, філософії, літературознавства, мовознавства (Лоренцо Валла (1407 – 1457), Еразм Роттердамський (1469 – 1536), Мартін Лютер (1483 – 1546), Філіп Меланхтон (1497 – 1560), Матій Влачич (Флацій Іллірієць, 1520 – 1575), Саламо Глассій (1593 – 1656), Блез Паскаль (1623 – 1662), кардинал Джон Генрі Ньюмен (1801 – 1890), Метью Арнолд (1822 – 1888), Френсіс Томпсон (1859 – 1907), Гілберт Кійт Честертон (1874 – 1936), Томас Стернз Еліот (1888 – 1965), Френк Реймонд Лівіс (1895 – 1978), Габріель Марсель (1989 – 1973), Етьєн Жільсон (1884 – 1978), Жак Марітен (1882 – 1973), Сімона Вейль (1909 – 1943), Карл Барт (1886 – 1968), Рудольф Бультман (1884 – 1976), Іван Павло II (Кароль Войтила, 1920 – 2005), Йозеф Ратцінгер (1927) та ін.).

✓ Розвиток гуманітарних наук («філології») в *добу Ренесансу* (Джон Вікліф, Лоренцо Валла, Еразм Роттердамський та ін.). Нова філологія, поліматія (ерудиція,

знання різних наук) і критика. Потреба в герменевтиці і її активний розвиток. Два герменевтичні потоки: 1) класичний (класична філологія, *ars critica*) (Гаспар Шоппій (1576 – 1649), Йоганн Клерик (1657 – 1736), Гайнріх Валезій (1603 – 1676)) і 2) біблійний. Перехід науки на національні мови. Розвиток філологічних наук. Модернізація методології Августина, домінування неоплатонізму і теорії смислового полісемантизму. Поєднання дедуктивного раціоналізму з принципом віри. Відкидання єдності філософії і теології. Розвиток містицизму.

✓ **Протестантська Реформація і католицька Контрреформація (з XVI ст.).** Протестантська позиція. Дослідження Біблії на науковій основі. Нові тлумачення у світлі різнонаціональних традицій. Полеміка з догматичною католицькою екзегезою. Три принципи тлумачення Біблії: 1) Писання, а не догма чи передання є єдиним авторитетом; 2) Писання тлумачить Писання; 3) розуміння і осягнення Писання є основою для віри. Утвердження єдиного буквального (історичного) значення Писання. Основні методи: граматично-текстуальний, контекстуальний, типологічний (праобразний).

✓ Роль Трієнтського Собору (1545 – 1563) в засудженні протестантизму (1546). Наголошення на важливості Писання і Передання (традиції) для тлумачення. Недостатність самого Писання для екзегези. Католицькі полемісти: Роберт Беллармін (1542 – 1621), Тілетан, Феліціан Нінгуарда, Петро Канізій (1521 – 1597), Мельхіор Кан, Мартін Пересій, Рішар Сімон (1638 – 1712) та ін.

✓ Протестанти Ульріх Цвінглі (1484 – 1531) і Жан Кальвін (1509 – 1564).

✓ Мартін Лютер (1483 – 1546): «Коментар до Книги Буття» (1535), «Послання про переклад» (1530). Переклад Біблії німецькою мовою. Підтримка теорії «внутрішнього Слова» (таємниця Писання, що осягається Божественною допомогою) і «зовнішнього Слова» (людська мова, що осягається наукою, філолого-граматичним підходом). Модель М. Лютера (за Г.-Г. Гадамером): Святе Письмо є те, що осягається через себе. *Загальний принцип тлумачення (коло): усі деталі тексту слід сприймати, виходячи з контексту, їх взаємозв'язку та спільного змісту, до якого спрямовується текст загалом.* Шість основних принципів герменевтики М. Лютера (за Раммом): 1) психологічний (розуміння вимагає осягання святим Духом), 2) авторитету Писання (Біблія є єдиним і остаточним авторитетом у всіх філософсько-теологічних питаннях),

3) літеральний (буквалістичний) (заперечення алегоричного методу; потрібне розуміння граматики та історичного контексту), 4) самодостатності Писання (значення Біблії можна осягнути, не виходячи за її рамки), 5) христологічний (пояснювати, як кожне місце Писання стосується Христа), 6) протиставлення Закону і Євангелія (необхідність враховувати контекст обох Заповітів).

✓ Філіп Меланхтон (1497 – 1560): коментарі, «Риторика». Зачинатель риторичної інтерпретації. Інтерпретатор повинен виявити внутрішній порядок тексту на основі законів логіки і риторики. Вплив на Флація Іллірійця.

✓ Флацій Іллірієць (Матій Влаич, німецький лютеранський богослов хорватського походження) (1520 – 1575): «Ключ до Святого Письма» («Clavis Scripturae Sacrae seu de Sermone Sacrarum Literarum») (1567) – протестантський підручник із екзегези. Поєднання риторики Ф. Меланхтона і герменевтики. Запропонував цілісне екзегетичне вчення. Полеміка з анабаптистами й католиками. За доречне використання алегоризму. *Герменевтичне коло: виводити розуміння кожної частини Біблії тільки з контексту цілого, його мети і узгоджувати розуміння кожної частини відповідно до взаємовідношень між ними.* Флацій Іллірієць: «Бо ж і взагалі окремі частини цілого розуміються за їх поєднанням із цим цілим і з іншими його частинами». Цілісність Писання, що виявляється у зіставленні паралельних місць. Синтетичний метод: 1) виявити призначення й основні тенденції окремого тексту; 2) перейти до осмислення ще не розчленованої основної субстанції тексту; 3) зрозумілий порядок думок (диспозиція); 4) визначити взаємодію окремих членів, як вони сприяють формуванню цілісного образу твору. Толерував принцип множинності смислу: «Інтерпретатор Біблії не повинен брати фрази поза контекстом і не повинен зловживати алегоричним методом тлумачення. Спочатку необхідно з'ясувати граматичну структуру тексту, потім – його смисл, а також наміри і мету священних письменників. У кожному окремому місці слід шукати єдиний простий і точний смисл, узгоджений із загальним контекстом оповіді й обставинами справи» (*макроструктура твору, макроструктурна інтерпретація!*). Два види інтерпретації: 1) граматична і 2) реальна. Чотири ступені в процесі розуміння: 1) розуміння окремих слів, їх звучань; 2) осягнення смислу мови (семантика фраз і періодів); 3) осягнення «духу сказаного» – розуму, думки, задуму мовця; 4) окреме конкретне тлумачення

кожного місця з Писання як Богонатхненного тексту (за апостолом Павлом). Два перші етапи – граматичний аспект тлумачення, два наступні – духовний (теологічний). Застереження від небезпеки пошуків прихованого смислу (як і в М. Лютера). Закладення основ філологічно-історичного знання. Водночас: брак історичності розуміння Святого Письма.

✓ Вольфганг Франц: «Новий і ясний трактат про бездоганно законне тлумачення Святого писання» (1619). Протестант. Необхідність глибокого знання мови текстів і врахування найрізноманітніших контекстів.

✓ Саламо Глассій (1593 – 1656): «Сакральна філологія» (1623). Протестант. Вплив на герменевтику, граматику і риторику. Полеміка з католиками і сектантами. Захист цілісності і єдності канону. Пошук містичного сенсу.

✓ Від Реформації герменевтика розвивається у двох основних напрямках: **філологічному** і **теологічному**. Але вони часто перетинались.

✓ Карл Барт (1886 – 1968): «Церковна догматика». Протестантський ортодокс, теолог, засновник діалектичної теології. Пріоритет віри для розуміння. Критика біблійного раціоналізму як безплідного. Шість принципів тлумачення Писання: 1) принцип Одкровення; 2) христологічний (стосується тих місць, що вказують на Христа); 3) принцип повноти (тотальності) (врахування всього змісту писання); 4) міфологічний (щодо деяких біблійних оповідей); 5) екзистенціальний (підкоритися авторитету Біблії, приймаючи її зміст як власний екзистенційний досвід); 6) парадоксальний (неможливість раціонально обґрунтувати відмінність між релігіями).

✓ Ганс Кюнг (1928 – 2021): «Великі християнські мислителі». Католицький неомодернізм. Парадигмальний метод. Про живучість парадигм. Шість парадигм: 1) апостола Павла; 2) Орігена; 3) Августина; 4) М. Лютера; 5) Ф. Шляєрмахера; 6) К. Барта (постмодерна). При цьому постмодерн для нього – сучасна спроба повернутися до втрачених духовних цінностей.

✓ **Філософсько-наукова (секулярна, раціоналістична) герменевтика Нового часу** (Джон Поінсот (1589 – 1644), Гуго Ґроцій (1583 – 1645), Томас Гоббс (1588 – 1679), Бенедикт Спіноза (1632 – 1677), Джон Локк (1632 – 1704), Йоганн Конрад Даненгауер (1603 – 1666), Йоганн Мартін Хладеній (Хладні, Хладеніус,

1710 – 1759), Готфрід Вільгельм Ляйбніц (1646 – 1716), Христіан (Кристін) Вольф (1679 – 1754), Джамбатиста Віко (1668 – 1744), Гоєрг Маєр (Меєр) (1718 – 1777), Йоганн Готфрід Гердер (1744 – 1803), Йоган Август Ернесті (1701 – 1781), Александр Баумгартен (1714 – 1752) (основоположник естетики як окремої філософської дисципліни), Фрідріх Шлегель (1772 – 1829), Фрідріх Аст (1778 – 1841), Фрідріх Август Вольф (1759 – 1824) (основоположник класичної філології), Фрідріх Даніель Шляєрмахер (1768 – 1834), Август Бек (1785 – 1867), Йоган Густав Дройзен (1808 – 1884), Вільгельм фон Гумбольдт (1769 – 1859), Гайман Штайнталь (1823 – 1899), Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770 – 1831), Леопольд Ранке (1795 – 1886), Джузеппе Мадзіні (1805 – 1872) та ін.). Позитивістська інтерпретація ранньомодерністичного мистецтва у Макса Нордау (1849 – 1923): «Виродження».

- ✓ Характерні риси модерної герменевтики: раціоналізм (частий сцієнтизм), христологічність, метафізичність, націософізм, філологічність.

- ✓ Розвиток раціоналістичної герменевтики під впливом ідей Еразма Роттердамського: свобода волі людини і відмінність вчення Христа від інших місць у Біблії. Критика догматизму.

- ✓ Йоганн Конрад Даненгауер (1603 – 1666): «Герменевтика сакра» (1654). Вперше вжив термін «герменевтика» в нетеологічному сенсі, здійснив першу в Новому часі концептуалізацію герменевтики, обґрунтував потребу її використання стосовно правничих, медичних і теологічних текстів. Ідея універсальної, а не часткової герменевтики. Універсальна герменевтика – наука про принципи інтерпретації і розуміння.

- ✓ Йоганн Мартін Хладеній (Хладні, Хладеніус) (1710 – 1759): кожен розуміє текст зі своєї точки зору, а не чисто об'єктивно.

- ✓ Девід Г'юм (1711 – 1776): «Дослідження про людське розуміння». Емпіризм.

- ✓ Основні секулярні підходи до тлумачення Святого письма.

- ✓ *Біблійний раціоналізм (з XVII ст.):* Френсіс Бекон (Бейкон) (1561 – 1626): «Новий органон», істина як точне віддзеркалення процесів і явищ буття; чотири «ідоли» чи «привиди» (роду, театру, печери і базару), що спотворюють дзеркальні відображення. Томас Гоббс (1588 – 1679): «Левіафан», нова ісагогіка, біблійне вчення

повністю співвідноситься з природним розумом. Бенедикт Спіноза (1632 – 1677): «Богословсько-політичний трактат». Три правила тлумачення Писання: 1) знати специфіку єврейської мови оригіналів; 2) окремі книги слід розглядати, виходячи із загальних положень і спільних начал; 3) вивчати обставини, час та історію створення книг. Розум – найвищий критерій істинності. Відкидання чудес.

✓ Класичний раціоналізм Нового часу і його чотири підходи до Біблії: 1) світ та історія сприймалися в межах людського розуму, але сфера одкровення залишалась неторканою (Г. Гроцій, Й. С. Землер); 2) деїзм: є буття трансцендентного Бога, але нема одкровення, Богонатхненності, Боговтілення, чудес (Г. С. Реймарус, Паулюс); 3) пантеїзм: ототожнення ідеї Боголюдини та одкровення із самопізнанням людського духу, тотожного Світовому Духу (Б. Спіноза, Г. В. Ф. Гегель, ранній Штраус); 4) крайній раціоналізм: повне домінування розуму, будь-яка релігія – ілюзія та обман (П. А. Гольбах, К. Ф. Вольней).

✓ *Історико-літературний (граматичний, філологічний) метод* (Г. Гроцій, Й. А. Турретині, Й. Я. Ветштайн, Дж. Віко). Початки історичного тлумачення передусім у реформатських країнах: Нідерланди, Швейцарія, Англія.

✓ Гуго Гроцій (1583 – 1645), нідерландець, започаткував історико-літературний метод. Філологічний підхід. Не відкидав теологічну екзегезу. Осмислення буквально-історичного змісту Біблії. Важливість граматичної інтерпретації (мовленнєві звички епохи, релігійні і національні особливості). Виявлення *контекстів* та *авторської інтенції*.

✓ Йоганн Альфонс Турретині (1671 – 1737): «Про метод інтерпретації Святого Письма» (1728). Дотримання *герменевтичних правил*: граматичного тлумачення (мовних звичок епохи, релігії, народу), контексту, наміру (інтенції) автора, історико-філософського трактування. Філософський раціоналізм – пояснення від самої природи речей: якщо якесь місце Святого Письма суперечить природному розумові, то або йому треба надати іншого сенсу, або відкинути його як неавтентичне.

✓ Герменевтична схема Йогана Якоба Ветштайна (1693 – 1754) (*історичний підхід плюс емпатія*): «Пролегомени» (1730), «Коментарі» (1751 – 1752). «При читанні необхідно повністю уявно перенестися в епоху і тип думання читачів: їх звичаї, їх судження, їх методи доведення і переконання, їх мовленнєві модули, їх

образи – на все треба зважати; навпаки, пам'ять про сучасні системи потрібно постаратися витіснити». Поняття Богонатхенності зберігається. Зародок граматики-історичного методу. Правило історичного трактування: святий не завжди виражає свою думку, але також хибну думку інших чи натовпу.

✓ Джамбатиста Віко (1668 – 1744): «Основи нової науки про загальну природу націй» (1725). За В. Дільтаєм, – це «один із найбільших триумфів людської думки». Плідно поєднав історію і філософію. Історіософія, етнологія, націологія. **Основи націософської герменевтики**. Теорія історичного розвитку мови. Три ери у циклі історії: 1) міфічна (поетична, метафорична мова), 2) героїчна (метонімічна й алегорична мова) й 3) ера народу (раціоналістична вульгарна мова). Теорія здорового глузду. Метод – раціональна теологія. «Поетична метафізика». Спрямованості людській волі надає не абстрактна загальність розуму, а конкретне загальне (групи, народу, нації). Вплив на розвиток гуманітаристики. Вплив на герменевтику: 1) розвиток історико-літературних студій, **предтеча Дільтайвського розуміння герменевтики як основи наук про дух**; 2) заклав основи філософії мови; 3) поет як представник певної епохи людського духу (випередив Ф. Шляєрмахера). Три складові філології як науки про націю: граматика (лінгвістика), критика (літературознавство), історія (історіографія). Мова, художня література й історія як основні складові національної свідомості. Пояснення тропів і риторичних фігур. Ґрунтовне вчення про тропи. Тропи – засіб спілкування первісних народів. Поетичне мислення – суть мови, а **поезія – протомова** людства (згодом це використають і герменевти, й архетипна критика Нортропа Фрая). Опонування впливу природничих наук.

✓ **Пієтизм**. Пієтизм як породження передусім німецького лютеранства.

✓ Виявлення афектів (духовних переживань) в тексті. Зачатки **психологічної герменевтики**. Август Герман Франке (1663 – 1727): «Керівництво щодо читання Св. Писання» (1693), «Герменевтика» (1717). З Писання слід брати не догму, а стан душі, тому інтерпретатору треба найперше віддатися душевному стану, яке говорить у Священному Писанні. Будь-яка мова у своїх витоках є носієм афекту. Основний афект відроджених людей – любов. Вона ж панує у Писанні. Всі афекти Писання зводяться до любові, до Христа.

✓ Кристіан Вольф (1679 – 1754), філософ. Його філософія стала основною метафізичною школою німецької нації, пануючи на всіх університетських кафедрах. **Логічний метод.** Слабкість його загальної герменевтики. Герменевтика як частина практичної логіки.

✓ Йоганн Мартін Хладеній (Хладні, Хладеніус) (1710 – 1759): «Вступ до правильного тлумачення розумних промов і писань» (1742). Учень К. Вольфа. Синтез логіки і психології. Пропозиція загальної герменевтики. Підпорядкування герменевтики філософії (логіці і психології). Учення про «точку зору» в історичних творах. Тлумачення як привнесення понять, потрібних для прояснення. Проникнення в найглибші інтенції, настанови, порухи душі автора. Про усічений образ: «Коли з одної чи декількох історій, чітко нами пізнаних, ми ретельно вибудовуємо нечітке уявлення, таке називається усіченим образом». Про сліди: «Думка, наскільки вона є знаком і свідченням, що за нею стоїть інша думка, називається її слідом».

✓ Георг Фрідріх Маєр (1718 – 1777), вольфіанець: «Досвід загального мистецтва тлумачення» (1757). Синтез класичної та біблійної герменевтики. Герменевтика – універсальна наука інтерпретації, потрібна всім наукам. Людина має зрозуміти світ як гармонію, створену Богом.

✓ Масове захоплення психологією у XVIII ст.: Кристіан Гарве, Крістофер Майнерс, Карл Ф. Моріц та ін.

✓ **Історизм.** Зигмунд Якоб Баумгартен (1706 – 1757) (богослов та історик, брат Александра Баумгартена, учень К. Вольфа). «Біблійна герменевтика» як «перший німецький науковий нарис герменевтики», за Й. С. Землером. Психологічна та граматико-історична інтерпретації залучались до класичної. Підсумовуючий характер його герменевтичної системи. Піонер **історико-критичного методу**. Дослідження Божественного навіювання, порухів душі мовців, паралельних місць, кінцевих цілей. Розрізнення тлумачення і догматичного пояснення тексту: «Навчитися викладати текст і навчитися його пояснювати є двома дуже відмінними речами. Отже, увесь зміст витлумачуваних речень повинен бути пояснений у своїх головних поняттях чи доведений до застосовуваності і приведений до чіткості». Граматичне і догматичне пояснення. Герменевтика базується на дедуктивних тезах

догматики і своїм чином узаконює їх. З. Я. Баумгартен завершив церковну герменевтику і став основоположником історичної школи.

✓ Історичні тлумачення в учнів Я. Баумгартена – Й. Д. Міхаеліса і Й. С. Землера. Великий вплив англійських авторів (богословів, істориків, письменників): Роберта Ловса, Томаса Грея, Ентоні Вуда, Томаса Персі. Відмова від догматичної системи й опертя на етнографію та історію.

✓ Йоганн Давид Міхаеліс (1717 – 1791), богослов, орієнталіст: «Мойсеїв закон» (1770 – 1771) (*виявлення характеру нації через мову; етнографізм*). Мандрівка в Англію. Поєднання нових ідей: історія, географія, етнографія, порівняльне мовознавство, класична філологія. Історична єдність мови, історії, літератури, права та ін. в герменевтиці. Перенесення застосування нової екзегези від Старого Завіту на Новий.

✓ Йоганн Саломон Землер (1725 – 1791), історик Церкви: «Коментар про демонів» (1760), «Підготовка до богословської герменевтики» (1760). Проти дедуктивного догматичного методу в герменевтиці. Застосування історико-критичного підходу в богослов'ї. Розглядати часовий і локальний характер текстів; руйнування старого догматичного методу тлумачення Біблії; утвердження історичного підходу. Читає лекції з історії Церкви, літератури і герменевтики. За індивідуальний підхід до сакральних текстів, врахування їх стосунків до їхнього часу та тогочасних уявлень. Нове герменевтичне завдання: осмислювати окремі тексти в локальному характері. Осмислення попередніх герменевтичних підходів: духовно-морального, традиційного (догматичного), алегоричного. Обґрунтування історичного підходу: знання біблійного слововживання має поєднуватись із розпізнаванням історичних обставин цього слововживання. Слід виявити стиль мовлення, співставити виявлені речення, виявити основні поняття та їх значення. Історичний метод у Й. С. Землера залишився недостатньо розвинутим.

✓ *Граматична (філологічна, лінгвістична) інтерпретація*. Йоганн Август Ернесті (1701 – 1781), теолог і філолог: «Інтерпретатор» (1761) (основна герменевтична праця на наступні 50 років), «Компендіум профанної герменевтики». Був під впливом голландської філологічної школи. Разом із Йоганном Маттіасом Геснером (1691 – 1761) обґрунтував більшу самостійність філології щодо теології.

Запровадження історико-філологічного методу. Тлумачення авторів, виходячи з їхнього слововживання. Визнавав лише буквальне та літературне значення Біблії, але не відкидав ідеї інспірації (Богонатхненності). Напрями досліджень: текстологія, текстографія, лексикологія, граматика, порівняльне мовознавство, етимологія. Акцент на мову. Феномен мови співвідноситься з рівнем духовності народу (*лінгвонаціологія!*). Лексичне значення слів визначається культурно-історичним контекстом. Й. А. Ернесті: «Слововживання визначається багатьма чинниками: епохою, релігією, віросповіданням, школою, суспільним життям, державним устроєм». Предмет кожного тлумачення – з'ясування особливостей слововживання, бо тільки спираючись на лексико-граматичний аналіз, можна зрозуміти ідеї автора. Методика граматистів: багаторазове перечитування того самого тексту з метою з'ясування лексичних значень. Герменевтичні правила впливають з емпіричних спостережень над граматикою і лексикою. За Ф. Шляєрмахером, це «описова» чи «спостережна» герменевтика. (*Потім – клоуз рідінг!*) Герменевтика поділена на два розділи: окремі спостереження (приписи) і загальні правила. Розмежування світських і сакральних текстів. **Психологічний** аспект: розуміння не лише значення окремих слів, а й намірів того, хто слово використовує (*авторський сенс!*). Проблема **образності** слова: образність – основне джерело багатозначності. Лише контекст знімає проблему багатозначності, розкриваючи намір автора, і вказує на єдине значення слова. Інколи – кілька цілей слововживання в автора. Завдання тлумачення: виявлення і 1) значення слів, і 2) психології того, хто слова використовує. Істинний інтерпретатор повинен володіти не лише «витонченістю пояснення», а й «витонченістю розуміння». Розуміння залежить від двох складових: 1) розрізняти зрозуміле і незрозуміле, бачити складні місця, виявляти причини труднощів розуміння, зумовлені проникливістю чи інтуїцією і 2) дослідження сенсу того, що викликає труднощі, через знання мови і суміжних наук. «Буквальний сенс» як граматичний або історичний (це синоніми в Й. А. Ернесті). Опирання на знання фактів. Школа Й. А. Ернесті: Самуель Морус, Гайнріх Айхштед. Вплинув на Й. Гердера і Ф. Шляєрмахера.

✓ Продовжувач Й. А. Ернесті – теолог Карл Август Кайль (1754 – 1818): «Підручник з герменевтики Нового Завіту відповідно до принципів граматико-

історичного тлумачення» (1810) (граматично-історична інтерпретація, поєднання граматичних ідей Й. А. Ернесті та історичних Й. С. Землера). Думки творця – це факт, тому їх тлумачення є історичним. Послідовність операцій інтерпретації: від окремого слова до частин твору й уявлень автора. Досконалий формалізм досліджень. Брак врахування своєрідності автора, вільної діяльності й конгеніальності тлумача.

✓ *Філософсько-культурологічні підходи.*

✓ Готфريد (Готфрід) Вільгельм Ляйбніц (1646 – 1716), філософ, математик, філолог, дипломат: «Монадологія» (1714). Перший вказав на зв'язок мови, міфології та історії.

✓ Критика філософії чистого розуму в Іммануїла Канта (1724 – 1804). «Релігія в межах тільки розуму» (1793). Раціоналізм і просвітництво. Моральний ідеалізм. Біблія як органічна єдність, пронизана етичним духом. Моральна інтерпретація Святого Письма. Протиставлення моральної (розумної) і позитивної релігії. Тільки моральна ідея надає всім формам релігії їхньої цінності. Крайня форма раціоналізму і заперечення історизму. Скептицизм щодо надприродного. Мета тлумачення Писання – збагнути моральні ідеї. Вплив на Ф. Шлегеля і Г. В. Ф. Гегеля.

✓ Преромантизм. Аналіз Біблії з культурологічних позицій, як літературного твору. Готхольд Ефраїм Лессінг (1729 – 1781), філософ: «Лаокоон» (1765). Полеміка з протестантською бібліологією та буквалізмом. Продовження Г. Е. Лессінга.

✓ Історична школа в Геттінгенському університеті (Й. Д. Міхаеліс, Г. Гайне, К. Ф. Айхгорн). Зв'язок із сучасною німецькою літературою та англійськими авторами. Вплив на Й. Гердера.

✓ Й. Г. Гердер (1744 – 1803), філософ, філолог, фольклорист, письменник. Біблійна герменевтика: «Найдревніший документ людського роду» (1774 – 1776), «Про дух єврейської поезії» (1782 – 1783). Богонатхненність Писання і гуманістичний раціоналізм. Міф як безпосереднє природне вираження *духу народу*. Прагнення до цілісного трактування тексту. Естетичне розуміння. Проникнення в дух твору (як згодом у романтиків). Нетотожність знавця мови та інтерпретатора. *Перший літературознавець*: «Про новітню німецьку літературу. Фрагменти» (1766 – 1768),

«Критичні ліси» (1769), «Шекспір» і «Уривок з листування щодо Оссіани й пісні стародавніх народів» (опубліковано у збірнику «Про німецький характер та мистецтво», 1773, вид. спільно з Й. В. Гете), «Народні пісні» (1778 – 1779; 2 вид. «Голоси народів у піснях», 1807), «Про вплив поетичного мистецтва на звичаї народів у старі та нові часи» (1781). Й. Гердер розглядає літературний процес залежно від історичного та духовного розвитку кожного народу. Теорія генія. **Націософсько-історіософський** трактат «Ідеї до філософії історії людства» (1784 – 1791). Запровадження терміну «націоналізм» в трактаті «Про мову» (1770). Й. Гердер про Україну як «нову Елладу». Й. Гердер як той, що, за В. Дільтаєм, «підійшов до істинної герменевтики найближче, ніж хто-небудь до Шляєрмахера». У нього вперше тлумачення спрямоване на цілісність, на рухаючий імпульс твору і всього кола, з якого воно виходить. Інтерпретація у формі естетичного враження. Й. Гердер розрізняє «мовних умільців» (наприклад, Й. Д. Міхаеліса) і тлумачів (герменевтів). Перші можуть зрозуміти мову, але не автора. Сенс мови для них недоступний. Поєднання естетичності й філософії.

✓ Вільгельм фон Гумбольдт (1767 – 1835), філолог, філософ, педагог, державний діяч: «Про мислення і мову» (1795), «Про вплив різного характеру мов на літературу і духовний розвиток» (1821), «Про відмінність будови людських мов і її вплив на духовний розвиток людства» (1830 – 1835). Націософія. Єдність мови і національності. Кожна національність повинна розглядатися як людська індивідуальність, що йде власним духовним шляхом. Індивідуальність чи мова розглядаються як художнє ціле, створене його твірною ідеєю.

✓ Фрідріх Вільгельм Йозеф фон Шеллінг (1775 – 1854), філософ. Обґрунтування історико-критичного методу вивчення Біблії в лекціях «Про метод академічного вивчення» (1803). Потім заперечує цей метод як занадто раціоналістичний. Ідея цілого в романтиків (Ф. Шлегель) і Ф. В. Й. Шеллінга. Філософія тотожності. Естетичне охоплення поняття цілого. Світ – художній твір, тому будь-який прояв людського духу – теж є художнім твором. Ця теорія вплинула на Ф. Аста. *(Потім це маємо в звуженому вигляді в теорії макроструктури літературного твору!)*

✓ Фрідріх Аст (1778 – 1841): «Основний контур естетики» (1807), «Основи філології» (1808), «Основи граматики, герменевтики та критики» (1808). Філософ, філолог та історик. Погоджувався з Й. Гердером, що філолог має бути «не лише мовним умільцем чи антикваром, але також філософом та естетиком». Філологія є наукою лише завдяки своєму філософському духові. Учень Ф. В. Й. Шеллінга. Суть речей – не буття, а становлення. *Герменевтика як загальна наука про розуміння й інтерпретацію*. Єдність мислення і буття. Будь-яке розуміння неможливе «без початкової єдності і рівності всього духовного і без першопочаткової єдності всіх речей у духові». Поєднання філології з історією та філософією. Однаковість духовного ладу античності і сучасності. Мета філологічної освіти в тому, щоб «очистити дух від часового, випадкового і суб'єктивного». Завдання тлумачення: досягнути в розумінні змістової згоди. Підносячись у сферу філософії тотожності, філологія самознищується. Утворення продукту постає як розвиток ідеї: від міфа – через життєві сили – до продукту (повний розвиток ідеї). Будь-яке утворення – це: єдність – множина – всеєдність (як взаємопроникнення єдності і множини). Цей процес повторює відтворююча конструкція: окреме пізнаємо тільки через ціле і навпаки. Схоплюючи першу частину, «ми передбачаємо схоплюємо також і дух, і ідею цілого». Увів поняття культурно-історичного *герменевтичного кола*: дух (культура і час) – це ціле, а тексти – частини. З іншого, боку будь-яке розуміння починається з *передчуття* (Ahndung) – мобільна гіпотеза про всю ситуацію. Філософія тотожності і теорія відтворюючого конструювання. Слід виявляти дух творів, їх *вище значення* (сенс). Схожість до теорії естетичного цілого у романтичній філософії Фрідріха Шлегеля. *Загальне герменевтичне коло Ф. Аста: одиничне набуває свого істинного значення тільки залежно від цілого, яке, своєю чергою, складається з безмежної кількості одиничних елементів*. Роль *контексту* і структури тексту. Ф. Аст: «Основою будь-якого розуміння і пізнання є віднаходження в одиничності духу цілого, і через ціле проникнення в одиничне; перше – аналітичний, друге – синтетичний метод пізнання. (...) Жодне з них не первинніше, ніж інше, тому що обидва взаємозумовлені і собою являють єдине органічне життя». *Протиставлення розуміння (інтерпретації) і пояснення (експлікації)*. Для розуміння треба охопити зовнішні і внутрішні елементи тексту,

його форму і зміст. Три форми розуміння: 1) граматичне (розуміння форми і мови, «букви»), 2) історичне (розуміння змісту, «сенсу»), 3) духовне (цілісне розуміння автора через цілісне розуміння «духу» епохи). «Історичне розуміння пізнає, що дух створює, граматичне – як він це створює, а духовне зводить воєдино це що і як, зміст і форму, до їх первинного узгодження життя в душі». (*Історичне – змістове, граматичне – формальне, а духовне – це смислове розуміння!*) Взаємозв'язок: буква – сенс – дух як три елементи трактування. Герменевтика букви – це з'ясування окремих слів і подій через граматичне та історичне пізнання. Герменевтика сенсу – це з'ясування значення слів і подій через проникнення в геній і тенденцію давнини і досліджуваного письменника. Герменевтика духу – пояснення вищого стосунку слів і подій до ідеї цілого, де окреме вирішується в ідеї цілого. Про герменевтику духу: «Не у всіх письменників виступає ідея, подекуди – тільки її елементи... Тільки в істинно художніх і філософських письменників все витікає з ідеї і прямує назад до неї». Мета цілісного пізнання в масштабах істини, добра і краси в собі. Теорія Ф. Аста як завершення раціонального історико-філологічного напрямку XVI – XVIII ст. Критика Ф. Аста у Ф. Шляєрмахера – «пускач туманів».

✓ Ортодоксальна біблійна інтерпретація: Карл Фрідріх Кайль (1807 – 1888), Франц Деліч (1813 – 1890).

✓ *Біблійний ірраціоналізм* як альтернатива раціоналізму з середини XVII ст. Блез Паскаль (1623 – 1662): «Думки про релігію» (1669). Багато речей незбагненні для розуму. Бароково-кордоцентрична опозиція раціоналістичній метафізиці. Утвердження «логіки серця». Важлива роль у пізнанні містичної інтуїції. Алгоричний метод. Теорія шифрів.

✓ *Романтична герменевтика* (брати Шлегелі, Л. Тік, Новаліс, брати Грімм та ін.). Герменевтичне осмислення національної ідеї. Теорія творчої індивідуальності. Фрідріх Шлегель (1772 – 1829) як «вождь романтизму» і предтеча Ф. Шляєрмахера. Філософ, філолог, письменник. Праці: «Про вивчення грецької поезії» (1795 – 1796), «Дух Лессінга» (1797), «Характеристики та критика» (1801), «Повідомлення про поетичні твори Йоганна Боккаччо» (1801), «Філософія мови і слова» (1828 – 1829). Філологічне мистецтво Ф. Шлегеля як продовження Ф. Шіллера, Й. Вінкельмана і

Й. Гердера. Розвиток методу Ф. Шлегеля: від Ф. А. Вольфа й Ф. Шіллера до Й. Фіхте, Ф. В. Й. Шеллінга і Й. В. Гете. Вплив на Г. Ф. Кройцера, Ф. К. Савіньї, Ф. Боппа, Ф. Шляєрмахера. *Засновник історико-літературної науки*. Порівняльне мовознавство. Недолік: брак пізнавальної глибини. Теорія естетичної цілісності Ф. Шлегеля, її два постулати: 1) «Література – один великий взаємопов’язаний і однаково організований, що охоплює численні художні світи, і водночас своєрідний художній твір» і 2) окремий твір – завершене єдине ціле, яке вимагає духовного проникнення в його інтимну глибину. «Перша умова будь-якого розуміння і тим самим розуміння також художнього твору є споглядання цілого». *Теорія реконструкції*: зрозуміти означає – «відтворити думку іншого до найтонших особливостей її цілого». (Потім потужно – і в Г. В. Ф. Гегеля.) Тобто автора можна зрозуміти тільки через розуміння естетичної сфери його діяльності, того ширшого цілого, частиною якого він виступає: «...сказати, що ми розуміємо твір, думку, можна лише тоді, коли ми вміємо відтворити їх хід і побудову їх елементів». Відтворення слід скеровувати на внутрішню єдність твору як цілого, тобто на його ідею чи «тенденцію». Твір як органічне життя, як система систем. Розклад твору на частини (*аналіз!*) без врахування цілого призводить до знищення органічного життя твору, до появи маси мертвих атомів («Дух Лессінга»). Взаємозв’язаність змісту і форми. Сутність (дух) твору міститься в його формі. У прозовому творі цією «формою» є «послідовність думок». Окремий твір має розглядатись в сукупності (контексті) всіх творів автора. Важливість «критики» (літературознавства) як органону літератури. Глибокі герменевтичні тлумачення у Ф. Шлегеля художніх творів (наприклад, «Вільгельма Майстра» чи творчості Дж. Боккаччо). Метод критики: не тільки твір, але і його автор є органічним цілим, тому треба прослідкувати і внутрішню історію його творів і його власного становлення. (*Історія літератури і біографізм!*) Автор – елемент більшого цілого – історії словесності, якій він належить.

Питання і завдання для самоконтролю

1. Що таке екзегетика? Які періодизації християнської екзегетики існують?
2. Пригадайте найвідоміших представників александрійської та антиохійської шкіл патристики.

3. Перерахуйте представників західної (латинської) екзегетики.
4. Коротко опишіть, як християнські екзегетичні традиції розвивалися в Модерну добу (від епохи Відродження (XV – XVI ст.)).
5. Що Ви знаєте про секулярну, раціоналістичну герменевтику Нового часу? У чому її основні відмінності від сакральної?

Лекція 3

УНІВЕРСАЛЬНА ФІЛОСОФСЬКА ГЕРМЕНЕВТИКА ФРІДРІХА ШЛЯЄРМАХЕРА.

ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК ЗАГАЛЬНОГУМАНІТАРНА МЕТОДОЛОГІЯ У ВІЛЬГЕЛЬМА ДІЛЬТАЯ

✓ *Універсальна концепція герменевтики у Фрідріха Шляєрмахера (1768 – 1834).* Філософ і теолог. Друг Ф. Шлегеля. «Промови про релігію» (1799) і «Монологи» (1800). Післяжиттєвий трактат «Герменевтика» (1838), а також «Діалектика» (1839), «Естетика» (1842), «Психологія» (1864). Остаточне обґрунтування наукової герменевтики. Перейшов від аналізу правил тлумачення до аналізу самого розуміння. Створення всезагальної герменевтики. Геніальне поєднання філософії і філології. Герменевтика – це тлумачення не мови (це звуження герменевтики) і не духу (це вихід за герменевтику), а саме сенсу. Герменевтика має бути філософською.

✓ Контекст ідей: вінкельманівське трактування мистецтва, гердерівське конгеніальне вчування в душу епох і народів, філологія Г. Гайне і вольфганців, трансцендентальна філософія.

✓ Метафізичні джерела концепції Ф. Шляєрмахера – три «Критики» Іммануїла Канта (1724 – 1804), наукологія Йоганна Готліба Фіхте (1762 – 1814). Завершення суб'єктивного ідеалізму: зведення всього суцього до діяльного Я. Все суще існує для самої свідомості. Й. Фіхте показує, яким чином Я за допомогою інтелігенції (розумності як ідеалістичної діяльності) мимовільно викликало до існування те чи інше уявлення. Вплив теорії Й. Фіхте на розрізнення *прагматичного* (думка як закріплена річ, яка існує для себе і пояснюється через вплив іншої закріпленої речі) і *генетичного* (думка існує тільки в суб'єкті і тому її належить трактувати з його самодіяльності) методів. Генетичний метод як герменевтичний закон: будь-яка ідея всередині системи (у того чи іншого автора) має бути співвіднесена з єдністю діяльного суб'єкта. Видозміна суб'єктивного ідеалізму в Ф. В. Й. Шеллінга, Ф. Шлегеля. Для Ф. Шляєрмахера світ існує, але він цілком нікчемний перед обличчям Я, продуктивних інтелігенцій. Я – само в собі ціль. Його

вища діяльність: бажати, виражати і споглядати себе. Поява принципу індивідуальності під впливом трактату Й. Фіхте «Про визначення вченого» (1894): власне існування є самоціллю для людини. Ф. Шіллер: людина носить в собі схильність до «чистої, ідеальної людини». Й. Фіхте: «Я є той, ким себе вільно роблю, і я такий тому, що таким себе роблю». Мета буття людини – прислухатися до голосу своєї свідомості, голосу в «глибині» людини, якому вона «вірить». Але змістом самовизначення людини є загальний моральний закон («Наука про етику» (1797)). Інтелігенції – лише матеріал для реалізації абсолюту – морального закону. Для Ф. Шляєрмахера інші індивідуальності є необхідною передумовою для досягнення ідеї людства. Естетичне споглядання: моральне є не ідеєю в собі, трансценденцією, а явленням ідеї в індивідуальності. Тобто є прекрасною формою – явленим образом ідеї. Зв'язок із релігією. Суть релігії – вловити виникнення ідеального з Божественного, благочестиво відчувати могутність безкінечного в цілісності образотворчості і в глибині абсолютного («Монологи», «Промови про релігію»). Проти пояснювальної психології XVIII ст. за нехтування герменевтичним колом, за акцентування на частинах. Результат впливу Й. Фіхте: треба пояснювати чужу індивідуальність, виходячи з її ідеї.

✓ Вплив на Ф. Шляєрмахера розгорнутого методу естетичного тлумачення Ф. Шлегеля.

✓ Початкове захоплення і критика теорій Й. А. Ернесті й Ф. Аста. Розмежування *загальної* та *спеціальної* герменевтики. Загальна герменевтика у Флація Іллірійця як коло знань, що забезпечують достатню витлумачувальність. Загальна герменевтика як загальні правила тлумачення, а спеціальна – як конкретне застосування цих правил (наприклад, під час екзегези Нового Завіту). Герменевтика Ф. Шляєрмахера – загальна. Спеціальна герменевтика Нового Завіту підпорядкована загальній герменевтиці і богослов'ю. Відкидає під час тлумачення Євангелія Богонатхненність й історичний підхід. Відокремлення догматики від герменевтики. Залежність критики від герменевтики.

✓ *Поняття герменевтики як окремої філософської і філологічної науки.* Поняття *універсальної герменевтики передусім як філософської дисципліни.* Проблема розуміння як центральна. Розуміння як універсальний феномен буття. В

розумінні індивідуальність тлумача й автора поєднані спільною людською природою. Це їх споріднює і зумовлює можливість порозуміння. Тлумач здатен відтворити в собі чуже життя. Розуміння відносно і ніколи не може бути завершене.

✓ Виростання науки тлумачення з розуміння. Щоб тлумачити, треба мати граматичні, історичні, реальні й естетичні знання. Герменевтика як теорія розуміння і практика інтерпретації *і текстів, і природи*. Три ступені розуміння: 1) механічне (несвідоме), притаманне повсякденному життю, 2) розуміння на основі більш-менш узагальненого досвіду тлумачення (у спеціальних герменевтиках) і 3) глибинне розуміння (можна прирівняти до мистецтва). Нерозуміння як нездатність конструювати цілісну схематичну інтуїцію слова (відтворення автора). Поняття підтексту: натяк як «другий сенс». Якщо є алегоричний, другий сенс (підтекст), то він і є основним. Тлумачення як визначення невизначеного.

✓ Герменевтика як теорія правил мистецтва відтворення конструкції твору, виходячи з мови та індивідуальності автора. Поєднання аналізу і синтезу. Розуміння твору починається з **першого прочитання** – для того, щоб попередньо встановити основну думку в її стосунках до наміру. Потім іде **друге прочитання**, щоб досягнути цілісності. Протистояння з попереднім панівним у герменевтиці «методом спостережень». У Ф. Шляєрмахера процес продукції і репродукції базувався на філософсько-історичному розгляді мови і духу. Продовження екзегези й оновлення наукової форми герменевтики. Розпрацювання ідеї творчої індивідуальності.

✓ Зміст (задум) твору існує заради форми, а форма заради змісту. Це єдина субстанція з різними атрибутами. (Потім у Г. В. Ф. Гегеля!)

✓ Формулювання герменевтичного кола: *цілість може бути зрозумілою лише через її частини, які, своєю чергою, можна зрозуміти лише у співвідносинах із цілістю, яку вони будують, і якій належать. Попереднє уявлення про ціле – одна з перших умов початку тлумачення. (Тезаурус!) Текст не можна зрозуміти без культури, якій він належить і навпаки. Поняття передрозуміння.* За герменевтом, «жоден твір не може бути повністю усвідомлений поза взаємозв'язком з усім обсягом уявлень, що зумовили його виникнення, і на основі знання всіх життєвих стосунків як пережитих письменниками, так і тих, для кого вони писали» (Культурно-історичний метод, біографічний, духовно-історичний, психологічний, рецептивний

та ін.). *Будь-який твір відноситься до цілісного життя, частиною якого він лишається, як окреме речення – до всього мовлення або твору.* Інше трактування: твір може бути зрозумілий не сам із себе, а лише із сукупності усієї літературної продукції автора. Вся творчість автора – ціле, окремі твори – частини цього цілого. В авторі, неусвідомлено для нього, поетично творить художній дух, творячи прекрасну й продуману цілісність твору. Ще одне (естетико-психологічне!) формулювання герменевтичного кола: *на основі вчування виявити значення і водночас на основі значення вийти на вчування.*

✓ Два боки, аспекти інтерпретації: **граматичний** (мовний аспект) і **психологічний** (думки, інтенції автора).

✓ **Грамаіичне** (аналііичне) розуміння передбачає освоєння грамаіичного, лексичного та енологічного контекстів. Філософська концепція мови у Ф. Шляєрмахера. Мова (система понять) як породження процесу схематизації. Поняття – як схема, як окреме родове уявлення, тобто помислене узагальнено. Колективний світогляд і мова: «погляди народу» в мові. Ф. Шляєрмахер: «...в кожній мові закладена самобутня система понять і способів їх поєднання» («Етика»). У мові закарбований певний національний світогляд. Три поля грамаіичного трактування: 1) виявлення слововживання з матеріального боку, 2) і 3) виявлення локальної значимості слова з його контексту з матеріального та формального боку. Проблема значення, сенсу і розуміння. Градація форм висловлювання відповідно до свободи комбінування елементів (думок): 1) лірика й епістолярний жанр (найвільніші), 2) епічний та історичний опис і 3) драма і дидактика (як строгий порядок). Розрізнення головних і побічних думок. **Образні висловлювання** як найскладніші для трактування. Спрощені тлумачення тропів за риторичними уявленнями у попередній герменевтиці. Ґрунтовне вчення про тропи у Дж. Віко. Ф. Шляєрмахерові бракує розуміння, що в основі тропа – прагнення зображати, творити образи, а не лише поняттєві аналогії.

✓ **Психологічне** (інтуїтивне, генетичне) розуміння – осягнення контексту «інтелектуального життя автора». Передбачає розпізнавання присутності автора у мові тексту. Твір пізнається цілісно як діяння автора, як процес духовної діяльності. Тлумачення твору, виходячи із самобутності автора. Вилучення історичного

моменту. Об'єктом психологічного тлумачення є «цілісність діяння в його частинах». Теорія мислительного продукування. Завдання психологічного тлумачення – осягнення стилю як єдності матеріалу (мови) і форми (думки). Предмет тлумачення взагалі – «мислительні комплекси». Ці комплекси створюються наміром. Два види психологічного підходу. Вузьке: осягнення елементів життя індивіда. Широке: осягнення «зображальної волі» («породжувального рішення»). Технічне тлумачення – виявлення як твору (зміст і форма) виник із породжувального рішення. Акт створення змісту – медитація, акт створення форми – композиція.

✓ Граматична інтерпретація є об'єктивною (предметною), а психологічна – суб'єктивною (суб'єктною). Мистецтво герменевтики полягає у вмінні переходу від однієї перспективи до іншої: проникнення 1) у дух мови і 2) у специфіку творчої лабораторії письменника. Два прочитання тексту.

✓ Два взаємопов'язані *методи* (або рухи) в межах інтерпретації: **дивінаторний** (пророчий, скерований на психіку автора) і **порівняльний** (історичний, скерований на мову твору). Дивінаторний напрямок визначає прагнення до розуміння автора в його індивідуальності, неповторності, творчій інтимності. Він передбачає **вживання** інтерпретатора в позицію автора (перенесення тлумача в автора). Треба позбутися історичної дистанції між автором і читачем, стати рівним з автором (перетворитися на «першочитача»). Натомість порівняльний передбачає виявлення типового в тексті, через порівняння його з іншими текстами. Мета інтерпретації: «зрозуміти текст так само і навіть краще за автора» (бо творчість – переважно неусвідомлений процес). Концепція **конгеніальності** (термін Отфріда Мюллера (1797 – 1840)). **Синтез авторського і рецептивного сенсів**. Раніше такого завдання герменевти собі не ставили (через великий авторитет класичних авторів і сакральних текстів). Завдання герменевта: знайти і вказати ті місця в тексті, ті його риси, ті уявлення, які сам автор міг не усвідомлювати. Ідеальна, повна інтерпретація є недосяжною. Жодна конкретна екзегеза не в змозі вичерпати сенс тексту. Врахування безлічі культурних контекстів та факторів. Інтерпретація є нескінченною і багаторівневою дією, яка вимагає біографічних, бібліографічних, стилістичних, мовних, історичних, суспільних, психологічних досліджень. Рішення про межі та напрями інтерпретації мусять визначатися практичними міркуваннями.

✓ **Канони герменевтики** («Герменевтика»): 1. Все, що потребує ближчого визначення в даному мовленні, може визначатися тільки з мови автора і його первинного кола читачів. 2. Сенс будь-якого слова в даному місці повинен визначатися за його зв'язком із сенсом контексту.

✓ **Сім правил тлумачення** Ф. Шляєрмахера (1819): 1) загальний огляд єдності твору і 2) виявлення застосовуваних авторами принципів письма й композиції, через яку розкривається відповідна тема; 3) входження в герменевтичне коло, щоб наблизитись до 4) розуміння стилю, що виходить за межі мови, позначається на мисленні, зумовило вирівнювання позицій автора й інтерпретатора, який уже має уявлення про предмет тлумачення. При цьому особливе місце відводиться 5) дивінаторному (інтуїтивному, жіночому), що проривається в емоційну стихію і 6) порівняльному (чоловічому, аналітичному) методам, які є взаємоврівноваженими. Ця герменевтична операція завершується 7) орієнтацією на розуміння ідеї твору (його змісту) та масштабу його дій, що мали внутрішньо художнє та позахудожнє значення.

✓ Ф. Шляєрмахер не акцентував на історизмі (що потім надолужать Й.-Г. Дройзен, В. Дільтай), хоча вважав, що інтерпретатор мусить мати історичні знання. *Національна концепція філософії мови* (як і в Й. Гердера та В. Гумбольдта). (*Націософія!*) Враховував національний фактор: письменник – ініціатор мовлення, він використовує усталені елементи мовної традиції, що стала елементом етногенетичної пам'яті. Так розкривається неперебутній Дух народу. Ф. Шляєрмахер: «...будь-якого мовця можна зрозуміти лише через його національність і його епоху». Дві сили в історії (як і у В. фон Гумбольдта): національність і самобутність. Літературна творчість постійно сприймає і водночас долає владу мови. Три рівні інтерпретації: нижчий (позасвідоме, механічне), високий (випадкове частково усвідомлене узагальнення) і вищий (мистецький) (випередження психоаналізу). Виявлення значення внутрішньої форми (І. Кант, Й. Фіхте, В. фон Гумбольдт, потім О. Потебня).

✓ Бракує осмислення поняття сенсу. Певний конфлікт між граматичною і психологічною інтерпретацією. Критика Ф. Шляєрмахера Г.-Г. Гадамером.

✓ Послідовники ліберальної (вільної) герменевтики Ф. Шляєрмахера: А. Гарнак, К. Ф. Генкель, В. Зоден, Е. Трельч, Ф. А. Бек, Й. Г. Дройзен та ін.

✓ Філіпп Август Бек (1785 – 1867), філолог та історик: «Енциклопедія та методологія філологічних наук» (1877). Учень Й. А. Ернесті і Ф. Шляєрмахера. Мета філології як розуміння – пізнання створеного людським духом, тобто пізнаного. Пізнане – уявлення, поняття. Як логіка для філософії, так герменевтика для філології є основною методологічною дисципліною. Спорідненість філології з філософією та історією. Бо історія теж є пізнанням пізнаного. Всі науки коріняться у філософії і філології. Мета філології – суто історична: явити поняття в історичному. Реконструкція минулих людських культур. Філологія як пізнання пізнання, тобто як герменевтика і критика – загальна теорія розуміння. Проблема аналізу акту розуміння. Про повідомлення. Повідомлюване як знак і образ. Оскільки функції розуміння однакові, то не варто розрізняти герменевтику сакральну від профанної. Поділ герменевтики на: 1) розуміння з об'єктивних умов повідомлюваного (граматична й історична інтерпретація) і 2) розуміння із суб'єктивних умов повідомлюваного (психологічна інтерпретація: індивідуальна і генерична). А. Бек: «Літературний твір... отримує своє істинне значення тільки у зв'язку із поширеними уявленнями того часу, коли він виник. Це пояснення з реальних обставин ми називаємо історичною інтерпретацією». Вплив поетики та естетики в суб'єктивній інтерпретації. Філологія зорієнтована на пізнання форми і змісту, але передусім – змісту. А. Бек тільки поставив, але не вирішив проблему розуміння у філології. Філологія у нього поглинула історію і психологію.

✓ Гайман Штайнталь (1823 – 1899), німецький філософ, філолог і психолог. Співзасновник етнопсихології. Учень В. фон Гумбольдта. Послідовник Й. Ф. Гербарта і А. Бека. Праці: «Грамматика, логіка, психологія» (1855), «Взаємовідносини філології, історії та психології» (1864). Філологія й історія – окремі науки про дух. Основна гуманітарна наука – психологія. Психологізм Г. Штайнталья. Розуміння як мета інтерпретації. Розуміння є: 1) природне і 2) штучне. Природне розуміння співвідноситься з мовленням і зумовлюється людською організацією і суспільним життям. Філологічне (штучне) розуміння складніше – це глибоке,

синтетичне, дедуктивне пізнання, яке враховує кожен ідейний зміст і кожен мовну форму, що лежать у свідомості мовця.

✓ *Види філологічної інтерпретації:* граматична, реальна, стилістична, індивідуальна, історична, психологічна. Граматичне тлумачення (з'ясування сенсу слів і речень) лежить в основі будь-якого філологічного трактування. Реальна інтерпретація – з'ясування зовнішніх і внутрішніх обставин, реальних зв'язків, яких стосується повідомлення. Насамперед ідеться про елементи «національного духу»: погляди і поняття, способи уявлення, судження, предмети і природні явища, історичні події, установи і звичаї, стани і діяльність в народному дусі. (*Етнопсихологія і націософія!*) Стилiстична інтерпретація: загальна композиція твору, його ідея і тенденція. (*Ідейність і тенденційність твору!*) Три перші трактування – сутнісно національні, впливають із національних мови, життя і художніх форм. Індивідуальна інтерпретація: витлумачення того, хто говорить, виходячи з його особливостей, його особистого світогляду і світорозуміння. Історична – питає про час написання твору. Перші три інтерпретації стосуються поглибленого вивчення форми і змісту твору, а дві наступні – ставлення до твору самих авторів. Психологічна інтерпретація виходить із творчої особистості автора й розкриває генезу твору, пояснює, чому автор використовує ті чи ті засоби зображення, звертається до тієї чи тієї форми і так ін. Індивідуальна і психологічна інтерпретації хоча й схожі, але відрізняються: перша відповідає на питання *як*, а друга – *чому*. Завершувати філологічне тлумачення повинно *пояснення*, але без сліпого запозичення природничих методів.

✓ Йоганн Густав Бернгард Дройзен (1808 – 1884), історик, історіософ, політик, автор терміну «еллінізм»: «Історика» (1858). Вплив В. фон Гумбольдта. Історична інтерпретація як основа гуманітарних наук. Розрізняє три наукові методи: 1) спекулятивний (філософський і теологічний, колись – логіка), 2) фізико-математичний (колись – фізика) та 3) історичний (колись – етика). Різна методологічна сутність у них: *пізнавати, пояснювати і розуміти*. Й. Дройзен: «Сутність історичного методу полягає в тому, щоб, досліджуючи, розуміти». Але не відкидає повністю пояснення з історії. Мета наук: *пояснення* в природничих і *розуміння* в історичних (гуманітарних). Й. Дройзен ділить науки на природничі (пояснювальні через закон, закономірності) й історичні (гуманітарні) (про дух, на

основі розуміння одинарних явищ). Розуміння не оперує закономірностями на кшталт природничих наук. Роль інтуїції і конгеніальності в розумінні. Людина стає людиною (особистістю, цілісністю), коли розуміє. Індивід є лише вираженням *морального спілкування* (сім'ї, держави, народу та ін.), членом якого є, в сутності і становленні якого бере участь. (*Націософія!*) Індивід як «вираження» колективного спілкування. З історії ми вчимося розуміти Бога, і тільки в Богові ми можемо розуміти історію. (*Христологія!*) Історія є самосвідомістю людства: що ми є і що ми маємо. Чотири види інтерпретації: 1) прагматичний аналіз (порівняльне дослідження текстуального матеріалу, граматичних ознак і зафіксованих у ньому фактів), 2) інтерпретація умов (виявлення ідеальних умов, коли текстуальні факти висвітлено до найменших деталей, з'ясовано час і місце дії, розкрито історичні чинники), 3) психологічна інтерпретація (виявлення вольового акту, який створив певний факт; заглиблення в мотиви дій і вчинків) і 4) інтерпретація ідей (виявлення морально-етичних, естетичних, художніх інтенцій письменника). Принцип «помноження герменевтичних кіл».

✓ Ернст Бернгайм (1850 – 1942), німецький історик та історіософ єврейського походження. Роботи: «Підручник з методології і філософії історії» (1889), «Вступ в історичну науку» (1907). Брак теорії, переважно практичні зауваги. Необхідність критики (встановлення фактичності повідомлення) та інтерпретації (пізнання зв'язку відповідних фактів). Розрізнення розуміння (пізнання загальних причин) і пояснення (пізнання умов, факторів). Завдання інтерпретації – встановлення джерел історичного знання. Моменти тлумачення: 1) трактування зовнішнього вигляду джерел (палеографія), 2) тлумачення мови (філологія), 3) тлумачення характеру джерела (стилістика). Недостатня увага до розуміння самого джерела.

✓ Карл фон Прантль (1820 – 1888), філософ, філолог і педагог: «Розуміння і судження» (1877). Науковчення (логіка) має бути вченням про метод, предметом якого має бути розуміння і критика. Три етапи здійснення науки: 1) безпосередність розуміння, 2) опосередкований ступінь критики, 3) поєднання розуміння і критики. Три стадії розуміння: 1) безпосереднє загальне відчуття об'єкта, 2) зрозуміння індивідуального, 3) розуміння загального, що міститься в особливому. Так само і

критика проходить три стадії. Наукове пізнання – результат розуміння і критики. Розуміння – безпосереднє схоплення в думці. І водночас – інстинктивне відчуття правильності. Інтерпретація – з'ясувальне полегшення розуміння. Герменевтика – техніка розуміння і пояснення. Бракує розуміння специфіки герменевтики.

✓ **Герменевтична концепція Вільгельма Дільтея** (1833 – 1911) в контексті його «філософії життя» («Герменевтична система Шляєрмахера» (1860), «Уява поета. Елементи поетики» (1877), «Вступ до наук про дух» (1880), «Ідея описової та аналітичної психології» (1894), «Постання герменевтики» (1900), «Переживання і творчість» (1905), «Побудова історичного методу в науках про дух» (1910), «Типи світоглядів» (1911)). Вплив романтизму й позитивізму. Синтез позитивізму й ідеалізму. Герменевтика як **універсальна філософська теорія і методологія гуманітарних наук**. Її предмет – будь-які людські дії і витвори. Герменевтика – не лише основний метод філологічної інтерпретації. Герменевтика – щось більше. Вона пов'язана із філософськими науками: гносеологією, логікою, методологією і є «важливою поєднувальною ланкою між філософією та історичними науками – основною складовою частиною обґрунтування наук про дух». Герменевтика – і філософська дисципліна, і методологія.

✓ Брак інтересу до герменевтики в тодішній філософії та науці. Нехтування герменевтикою у філолога Фрідріха Августа Вольфа (1759 – 1824). Епізодичне зацікавлення герменевтикою в історії, коли виникають великі історичні рухи і виникає потреба в розумінні «одиначного історичного існування».

✓ Різні види пізнання в природничих і гуманітарних науках. *Мета і метод природничих наук – **пояснення**, гуманітарних – **розуміння***. Природничі науки базуються на експериментальному вивченні причин і наслідків, гуманітарні – на вивченні частини і цілого. Методологія природничих наук (наук про світ) – математика, гуманітарних – герменевтика. Ті самі логічні операції (індукція, аналіз, конструювання, порівняння) мають в гуманітарних та природничих науках різну форму. Наприклад, індукція в науках про дух базується на «структурі душевної життєвості» і її мовному вираженні. Взаємозв'язок пояснення і розуміння. Між тлумаченням і поясненням в конкретних науках немає чітких меж (наприклад, у філології). Розуміння є тлумаченням, інтерпретацією (за правилами). Завдання

інтерпретації – відтворення чужого життєвого досвіду, а внаслідок цього – осягнення знання про предмет свого дослідження. Для розуміння потрібне середовище (*контекст!*). Герменевтика є не тільки теорією тлумачення текстів, а й методологією гуманітарних наук, загальною теорією розуміння всіх проявів життя (всіх культурних феноменів). В. Дільтай: «Один і той самий людських дух, що потребує екзегези, звертається до нас в камені, мармурі, музично оформлених звуках, у жестах, словах і письменах, у діях, господарчих статутах й устроях». Тлумачення – справа особистої майстерності тлумача. Відчуття спорідненості з автором. Роль дивінації (передбачення) і переживання у тлумаченні. Треба вивчати правила трактування геніального інтерпретатора.

✓ Концепція повноти **життя** як базової категорії наук про дух, яка щомиті переживається людиною, осягається завдяки опредмеченій об'єктивації культури (насамперед – у художній, літературній сфері). *Герменевтичне коло: саморозуміння сенсу життя впливає з розуміння його сегментів – і навпаки.* Інтерпретатор як посередник між власною життєвою історичною традицією і тією, що закладена в тексті. *Герменевтичне коло – рух між історично відмінними культурами (типами життя) і змінною позицією інтерпретатора, який то вживається в ці культури, то надає їм власного мінливого змісту (вживання і дистанціювання).*

✓ Людина вивчає не саму дійсність, а відбиття дійсності у своїй психіці (**психологізм**). Дослідник – елемент того, що намагається зрозуміти (вчування, емпатія, вживання, симпатія). Умова розуміння – внутрішнє переживання предмету інтерпретації. Психологія як найосновніша гуманітарна дисципліна. Основні категорії В. Дільтая: переживання, експресія (вираження), відтворювальне переживання, з'ясування, розуміння, значення, сенс, тлумачення, вживання. Основний акцент – на індивідуумі. Відкидання позитивістської парадигми. Поетична уява не стільки наслідує, скільки творить, будучи закорінена у найсуттєвіших властивостях людської психіки (відкидання концепції Аристотеля). Нова мета дослідження – типи творчої уяви. Три риси переживання: воно є водночас досвідом, психічним станом і його вираженням. Переживання – джерело поезії і всієї культури. В основі герменевтичного мислення – тріада: переживання – вираження – розуміння. Істотна єдність переживання, вираження і розуміння робить можливим комунікацію.

Переживання творчої особистості є такими ж самими, як і в спільноти (нації). Тому існує можливість порозуміння, зберігається спільність норм, цінностей, критеріїв, категорій, які цю спільноту (націю) визначають. Умовою розуміння є поєднання усвідомлення своєрідності Я і водночас подібності до інших людей. Замість позитивістської *психології з'ясування* (пояснення) В. Дільтай пропонує герменевтичну, *описову психологію* (психологію розуміння): «Умовою розуміння є переживання...». Описова психологія має бути описом та аналізом переживання («структури духовного життя»), яка обґрунтовує існування низки явищ, переживань і психічних процесів. Завдання описової психології – показати людину як історично диференційовану істоту. Принципова неможливість розуміючого сприйняття життя в його повноті. Життя ми сприймаємо з певної життєвої розумової перспективи, у конкретному рефлексивному світлі. Роль вживання (вчування) інтерпретатора в історію письменства. Завдання тлумача: «трактувати тексти, виходячи з їх нерозривного зв'язку з минулим». Минулий час треба розуміти як сучасний, а чужий – як близький.

✓ *Герменевтика і філологія, зокрема літературознавство. Філологія*, за А. Беком, як «пізнання створеного людським духом» (синонім гуманітаристики!). Філологія – взаємозв'язок діяльностей, через які розуміється історичне. Воно спрямоване на пізнання одиничного. Початково філологія – це пізнання даного в письмових творах. Потім – включення історії. Поєднання розуміння і пояснення у філології.

✓ В. Дільтай: «Процес, у якому на підставі знаків, донесених відчуттями іззовні, ми пізнаємо внутрішню сферу, ми називаємо розумінням» і «...згідне з правилами розуміння зовнішніх виявів життя ми називаємо тлумаченням, тобто інтерпретацією». Значення світогляду, уяви і переживання для постання літературного твору. Важливість аналізу доступних джерел (листів, щоденників, спогадів, філософських і художніх творів та ін.). Особлива увага – до письмових джерел (текстів), оскільки в мові внутрішній світ людини виражається найповніше. Зв'язок філології та історії. Мета розуміння: виявлення значення досліджуваного вираження життя (твору) разом із окресленням його ролі у межах епохи, культурного чи суспільного контексту. Тому поезія є вираженням переживань поета.

Герменевтичне коло: «...ціле твору стає зрозумілим з його окремих частин і їхнього поєднання, проте повне розуміння окремих частин завбачає розуміння цілого».

✓ **Література як інтерпретація життя, історії.** Зв'язок герменевтики з літературною, філологічною та історичною критиками. Особливе поєднання з **літературною критикою**, бо «без відчуття цінності не буває розуміння». Письменник як «історична істота», що «досліджує історію і «творить історію». Література як герменевтика. В. Дільтай: «У тому то й полягає незмірне значення літератури для розуміння духовного життя й історії, що лише в мові людське внутрішнє набуває своє повне, вичерпне, об'єктивно зрозуміле вираження. Так що найцентральношим пунктом мистецтва розуміння є екзегеза чи інтерпретація слідів людського існування, що зберігаються в письмовому вигляді». Тому герменевтика – це передусім (але не лише!) тлумачення текстів, мовних творів. Саме у герменевтиці – джерело філології. Сама філологія постає як «особисте мистецтво, віртуозність в обробці всього, що письмово збереглося». Всі інші види інтерпретації повинні поєднуватись із філологічною. Вічна істинність творів великих авторів. Раннє виникнення екзегетичних правил. **Герменевтика як наука** – «учення про правила екзегези письмових пам'яток» або «мистецтво розуміння письмово зафіксованих життєвих проявів» (філологія!).

✓ Підтримка думки Ф. Шляєрмахера, що тлумач має розуміти автора краще, ніж він сам розумів свій твір (**інтеграція**). Приклад із художньої літератури – **виявлення ідеї поетичного твору**: це не абстрактна думка, а «неусвідомлений взаємозв'язок, який діє у всій організації творіння і розуміється з його внутрішньої форми». Від поета не вимагається, щоб він усвідомлював цю ідею. Але тлумач її вичленовує.

✓ **Націософія.** Історія як «здійснене життя», а життя – як «вірогідна історія». Герменевтика базується на усвідомленні єдності часу і нації (власне історичного духу), що виникає на підставі невичерпних інтенцій генія, спроможного через поетичну форму виявити життя у його розмаїтті, бо сутність життя найадекватніше відтворює література.

✓ **Інтерпретація неможлива без аксіології (світогляду).** У гуманітаристиці неможливим є розуміння без оцінювання, оскільки основою

розуміння є оцінка того, що в певний момент (епоху) є істотним, важливим для сприйняття людських творів. Немає міркування без відчуття цінності. Поняття **національних цінностей** в процесі інтерпретації і заперечення «загальнолюдських». В. Дільтай: «Остаточною метою герменевтичної процедури є краще розуміння автора, ніж він сам себе розумів». Твір можна зрозуміти краще, ніж його автор, але ніколи не можна досягнути повноти духовного життя, яке приховується за твором і через нього стає доступним. Будь-яке намагання вичерпного охоплення життя безперспективне.

✓ В. Дільтай – автор терміну «структура».

✓ В. Дільтай (який не вважав себе послідовником Ф. Шляєрмахера) визнавав розмежування «наук про дух» (філософія, етика, естетика, лінгвістика, право та ін.) і «наук про навколишній світ» (фізика, хімія, геологія, біологія) і визначив поняття фундаментальної науки, з якої беруть початок всі «науки про дух». Метод розуміння виростає з цієї науки і застосовується в ролі основного методу (як метод інтерпретації) в інших «науках про дух».

✓ В. Дільтай розмежував дві форми досвіду: внутрішній життєвий досвід (первинний, психічний) і зовнішній відчуттєвий досвід. Життєвий досвід притаманний ученому спочатку, це знання, що випереджає дискурсивне мислення. Він є фундаментом досліджень у «науках про людину» (чи в «науках про дух») (*передзнання*). При цьому В. Дільтай уважав, що науки про людину і науки про природу – емпіричні, але природа емпіричного знання в цих науках різна. У природничих науках опис досвіду з самого початку позбавлений антропоморфних якостей (цінностей, цілей, смислів), а тому це знання виводиться за межі життєвого досвіду (екзотеричне знання). Гуманітарне знання близьке до життєвого досвіду, його зміст езотеричний, і більша його частина вже відома (немає фактичної новизни в природничо-науковому сенсі).

✓ Пізніше В. Дільтай виділив різні види розуміння за його предметом: 1) розуміння як теоретичний метод, його критерії: істина – брехня; 2) розуміння дій, яке вимагає реконструкції цілей, на які спрямована дія, його критерії: успішність – неуспішність; 3) розуміння проявів «живого досвіду»: від продуктів творчості до актів життєвої поведінки (жестів, інтонації та ін.), його критерій: автентичність.

✓ *Герменевтика В. Дільтая у пізній період творчості* («Дослідження з обґрунтування наук» (1905 – 1910), «Побудова історичного світу в науках про дух» (1910)). Колообіг: переживання, вираження, розуміння. Людство як предмет наук про дух з'являється, оскільки людські стани переживаються, виражаються в життєпроявах і оскільки ці вираження розуміються. Людина, з одного боку, визначається природою, а з іншого – життям. Розуміння – це перехід від зовнішнього до внутрішнього, але це внутрішнє вже розуміється як не психологічний феномен, не психологічний життєвий процес. Це внутрішнє – це значення, сенс, діючий дух. *Ми постійно занурені в атмосферу історичного і зрозумілого світу, у сферу знайомої спільності, що визначає наше мислення і діяльність. (Націософія!)* В. Дільтай: «Лише розуміння вперше усуває обмеження індивідуального переживання, як воно потім знову надає особистим переживанням характер життєвого досвіду». *З одного боку, взаєморозуміння забезпечує нас спільністю, що існує між індивідами, а з іншого, сама спільність створює передумову для розуміння.* Предмет наук про дух, в дусі Г. В. Ф. Гегеля, – це об'єктивований дух. Але в Г. В. Ф. Гегеля це поняття метафізично-спекулятивне, а у В. Дільтая – історико-емпіричне. У Г. В. Ф. Гегеля спільність – це спільна розумна воля, у В. Дільтая – це життя в його реальній повноті.

✓ *Зв'язок переживання і розуміння:* 1) розширення нашого знання за межі даного в переживанні здійснюється шляхом тлумачення об'єктивного життя, а це тлумачення, своїм чином, можливе тільки із суб'єктивної глибини переживання; 2) так само розуміння одиничного можливе лише завдяки присутності спільного знання в ньому, а це останнє, своєю чергою, передбачає розуміння; 3) розуміння частини історичного процесу досягає своєї досконалості тільки завдяки віднесенню частини до цілого, а універсально-історичний огляд цілого передбачає розуміння частин, які в ньому поєднані. Це **загальні принципи герменевтики**, які не могли сформулювати від Флація Іллірійця. Проблема розуміння як проблема раціоналістична.

✓ В. Дільтай – найвищий пункт герменевтики кінця XIX – початку XX ст. Школа В. Дільтая у герменетиці (філософській): Макс Дессуар (1867 – 1947), Георг Міш (1878 – 1965), Едуард Шпрангер (1882 – 1963), Ганс Ліппс (1889 – 1941), Еміліо Бетті (1890 – 1970), Отто Фрідріх Больнов (1903 – 1991) та ін.

✓ Психологізм та історичність процесу розуміння. Духовно-історична школа в літературознавстві (20-ті роки XX ст.): Р. Унгер («Філософські проблеми нового літературознавства» (1908)), Ф. Гундольф («Гете» (1916), «Німецькі романтики», «Парацельс», «Шекспір і німецький дух»), Ф. Штірх («Німецька класика і романтика»), Г. Корфф («Дух епохи Гете» (1923 – 1924)), О. Вальцель («Німецький романтизм», «Меді поезії та не поезії»), Г. Цізарц («Поезія німецького бароко» (1924)) та ін.

✓ М. Дессуар і І. Франко. Духовно-історична школа і вісниківці (передусім Д. Донцов).

✓ Інші впливові герменевти того часу.

✓ Гайнріх Рікерт (1863 – 1936): «Науки про природу і науки про культуру» (1899), «Філософія життя» (1920). Неокантіанський філософ. Розвиток ідей Й. Г. Дройзена і В. Дільтая. Науки про природу і науки про культуру. *Пояснення і розуміння. Важливість врахування цінностей* під час інтерпретації. Світогляд як система цінностей. Захист особливості історії від позитивізму. Методологічна особливість історії. Історія як справжня наука, бо вивчає факти дійсності, а природознавство – універсальні закономірності. Розуміти факти історії можна тільки на основі цінностей епохи.

✓ Едуард Шпрангер (1882 – 1963), філософ і психолог: «Основи історичної науки» (1905), «Форми життя» (1914). Послідовник В. Дільтая. Використання описової психології. Опора на переживання душевного процесу (мислення, почуттів, бажань). Це база для розуміння. *В чисто інтелектуальному процесі ми пояснюємо, а у взаємодії всіх душевних (психічних) сил ми розуміємо.* Історична наука повинна шукати психологічне розуміння зовнішніх вчинків, подій, станів. Розуміти не-особисті факти історії за аналогією із розумінням особистості. Теорія пізнання в історії повинна не конструювати апріорний логічний ідеал (як у Г. Рікерта), а досліджувати саме історичне пізнання. Відмежування від неокантіанства (Г. Рікерт, В. Віндельбанд) і від психологізму (В. Вундт, Х. Зігварт, К. Лампрегт – каузальне пояснення історичних явищ). Натомість історик носить в собі усвідомлення цілого і, виходячи з нього, розуміє кожен окремий процес. *(Психологічне герменевтичне коло!)* Сутність розуміння – у виявленні свідомих і несвідомих мотивів, що впливають на

особистість. Тобто йдеться про розкриття й усвідомлення психологічних зв'язків, які є закритими чи не виявленими. (Це ж є у В. Дільтая.) Психологічна інтерпретація базується на розумінні-співпереживанні особи: розуміє індивід і розуміється також індивід. Е. Шпрангер не враховує однобічності свого підходу: що соціально-історичні речі (наприклад, держава) не є суто психологічними явищами. Бо об'єктивний дух Г. В. Ф. Гегеля, розумна природа Е. Берка, душа народу в Й. Гердера та ін. – це все не психологічні, а метафізичні поняття.

✓ Георг Зіммель (1858 – 1918), німецький філософ і соціолог єврейського походження: «Проблеми філософії історії» (1892 – 1893), «Соціологія» (1908). Вплив позитивізму, неокантіанства і філософії життя. Проблема духу як об'єкта гуманітарних наук. Дух і душа. Психологія займається душею, а не духом. Бо об'єктивний дух – це мова, право, держава, релігія, культурні утворення та ін., які не належать ні індивідуальному духові, ні душі. Науковий розгляд душевних фактів не завжди є психологією. Історія (як «історієзнавство») вивчає душі, тобто – уявлення, бажання і почуття особистостей. Соціологія – наука про ідеальні форми усупільнення. Поняття «розуміння» в психологічному дусі – як переживання, що копіює акти свідомості іншого, що переносить нас в душу іншої особи. (*Емпатія!*) Предмет історичного розуміння – особистість в її суб'єктивності. «Історична особистість». Відмінність між «мовцем» (суб'єктивним) і «сказаним» (об'єктивним). Г. Зіммель подає психологічне трактування як історичне, але воно таким бути не може, бо вимагає тлумачення з позиції спільноти, цілісності, яку індивід виражає. Інколи заплутаність думки.

Питання і завдання для самоконтролю

1. Як Ф. Шляєрмахер розумів герменевтику?
2. Як Ви розумієте принцип «герменевтичного кола», сформульований Ф. Шляєрмахером?
3. Які два аспекти інтерпретації виділяв Ф. Шляєрмахер?
4. Пригадайте сім правил тлумачення Ф. Шляєрмахера.
5. Кого із послідовників Ф. Шляєрмахера Ви знаєте?
6. Чим є герменевтика у концепції В. Дільтая?

7. Які види розуміння виділяв В. Дільтай?
8. Назвіть послідовників В. Дільтая.

ОНТОЛОГІЧНА ГЕРМЕНЕВТИКА МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА

✓ *Поняття про онтологічну герменевтику Мартіна Гайдеггера (1889 – 1976).* «Буття і час» (1927), «Джерело художнього творіння», «Будувати, проживати, мислити» та ін. Вплив феноменології Едмунда Гуссерля і класичної герменевтики. Еволюція М. Гайдеггера: ранній період, «поворот» (1932 – 1938), пізній період.

✓ Онтологічно-екзистенційний (буттєво-історичний) характер інтерпретації М. Гайдеггера. Роль Dasein (тут-буття, присутності) у пізнанні сенсу буття. Людина, як розуміюче буття (сущє), закорінена в культуру, історію народу. Людина – пастир буття. Буттєвий чотирикутник (четвірка): простір (Земля), час (Небо), Божественні сутності, смертні (люди). Світ – схрещення чотирикутника – як «обличчя буття». Повсякденність та історичність присутності. Автентичне (самостійне) і неавтентичне (несамостійне) буття. Закоріненість тут-буття у національне буття, батьківщину – «історично-звершене тут-буття народу».

✓ Осягнення сенсу буття: екзистенціали (модуси людського існування) виводять на розуміння екзистенції, буття присутності (тут-буття, Dasein), а вона – на розуміння сенсу (істини як неприхованості, алетей) буття. Інтерпретація – спосіб буття у світі. Метою інтерпретації є декодування істини (неприхованості, сенсу). Сенс є тим, у чому міститься зрозумілість чогось. Сенс як екзистенціал. Критика метафізики (суб'єкт-об'єктної термінології). Герменевтика не зводиться до методології, вона є способом існування тут-буття. *Тлумачення опирається на передзнання. Методологічний та онтологічний характер герменевтичного кола: 1) «Будь-яке тлумачення, яке має забезпечити розуміння, мусить уже раніше розуміти те, що має бути розтлумачене» і 2) «Сущє, якому як буттю-у-світі йдеться про саме його буття, має онтологічну структуру кола».*

✓ Герменевтичні методологія, метод і методика М. Гайдеггера у сфері літератури («Джерело художнього творіння», «Гельдерлін і сутність поезії», «Навіщо поет?») і мови («На шляху до мови»). Брак звернення до поезики, до образної дійсності твору. Мова як «дім буття»: «В помешканні мови живе людина. Мислителі і поети – охоронці цього помешкання». «Філософія і поезія стоять на протилежних

вершинах, але говорять одне і те саме». Поетична мова – найчистіша форма мовлення і прмова. В поезії оприсутнюється буття.

✓ Зв'язок із феноменологією, націософією та христологією. Вивчення німецьким ученим джерел мистецтва, його істини, значення для збереження і продовження національного буття. Онтологічний тип герменевтичного кола. Роль історії (традиції) у витлумаченні.

✓ Значення М. Гайдеггера для розвитку гуманітарної науки та герменевтичної методології у XX ст. Вплив на Г.-Г. Гадамера (найбільший учень М. Гайдеггера), Е. Штайгера, В. Кайзера та ін. Вплив на філософію Ганни Арендт, теологію Рудольфа Бульмана, постструктуралістів (основне джерело запозичення ідей і основний об'єкт критики), філософську герменевтику Отто Больнова (синтез філософії життя, екзистенціалізму і герменевтики) і Карла-Отто Апеля (синтез прагматизму і герменевтики, мовна філософія).

Питання і завдання для самоконтролю

1. Пригадайте основні праці М. Гайдеггера.
2. Що таке «буттєвий чотирикутник» М. Гайдеггера? Які його складові?
3. Дайте визначення основних герменевтичних понять у М. Гайдеггера.
4. Окресліть значення М. Гайдеггера для розвитку гуманітарної науки та герменевтичної методології у XX ст.

НОВІТНІ ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ТЕОРІЇ XX – XXI СТ.

✓ *Новітні філософські герменевтичні концепції XX – XXI століть*: Ганс-Георг Гадамер (1900 – 2002), Роман Інгарден (1859 – 1938), Еміль Штайгер (1908 – 1987), Вольфганг Кайзер (1906 – 1960), Фрідріх Гундольф (1880 – 1931), Ганс Зедльмаєр (1896 – 1984), Еміліо Бетті (1890 – 1968), Поль Рікер (1913 – 2005), Умберто Еко (1932 – 2016), Кліфорд Гірц (1926 – 2006), Ерік Дональд Гірш (1928), Вольфганг Ізер (1926 – 2007), Ганс-Роберт Яусс (1921 – 1997), Френк Кермоуд (1919 – 2010), Отто Фрідріх Больнов (1903 – 1991), Карл-Отто Апель (1922 – 2017), Монро Бердслі (1915 – 1985), Джордж Стейнер (Стайнер) (1929), Джон Д. Капуто (1940), Ентоні Тісельтон, Кевін Дж. Ванхузер (1957) та ін.

✓ Інші герменевтичні традиції: Томас Карлайл (1795 – 1881), Джон Раскін (1819 – 1900), Джордж Фрейзер (1854 – 1941), Мірча Еліаде (1907 – 1986), Владислав Татаркевич (1886 – 1980), Макс Вебер (1864 – 1920), Джон Толкін (1892 – 1973), Клайв Стейплз Люїс (1898 – 1963), Френк Раймонд Лівіс (1895 – 1978), Томас Стернз Еліот (1888 – 1965), Вільям Емпсон (1906 – 1984), Ян Мукаржовський (1891 – 1975), Романо Гвардіні (1885 – 1968), Іван (Джон) Фізер (1925 – 2007) та ін.

✓ Різні типи герменевтичних досвідів: духовно-історична герменевтика, інтуїтивістична, феноменологічна, міфологічна, психологічна, психоаналітична, онтологічна, рецептивно-естетична, екзистенціалістична, культурологічна, христологічна, націософська (національно-екзистенціальна) та ін.

✓ Основні течії: 1) христологічна (екзегетична) (Г. К. Честертон, К. С. Люїс, Е. Жільсон, Ж. Марітен, Г. Белль, П. Рікер); 2) історико-психологічна (духовно-історична) (Г. Ліппс, Е. Бетті, К. О. Больнов); 3) філософсько-феноменологічна (Е. Гуссерль, Г. Шпет, П. Рікер, Дж. Фізер), 4) філософсько-онтологічна (Г.-Г. Гадамер), 5) різні філософські (Н. Аббаньяно, Г. Марсель, А. Камю, Г. Арендт), 6) різні наукові (літературознавча (духовно-історична школа, вісниківці, Г. К. Честертон, Т. С. Еліот, Ф. Лівіс, Р. Гвардіні, С. Смаль-Стоцький, Л. Білецький, В. Іванишин)), мовознавча і семіотична (Т. Гомперц, Дж. Толкін, К.-О. Апель), соціологічна (М. Вебер), психологічна (Е. Шпрангер, К.-Г. Юнг, Г. Свобода,

Б. Ердман), культурологічна (К. Гірц, М. Еліаде), націологічна (Е. Сміт, К. Гюбнер), мистецтвознавча (Г. Зедльмаєр, В. Татаркевич), юридична, політична (Г. Морґентау), історіософська (О. Шпенґлер, Р. Дж. Колінгвуд, А. Тойнбі) та ін.) та ін.

✓ **Густав Шпет (1879 – 1940):** «Герменевтика і її проблеми» (1918), «Внутрішня форма слова» (1927). Киянин німецького походження. Філософ, етнопсихолог, теоретик мистецтва. Послідовник феноменології Е. Гуссерля. Вивчення історії герменевтики. Роль інтуїції в осягненні сенсу. Увага до проблеми розуміння. Розуміння як проблема самого духу. Предмет розуміння – розумне значення. «Дух як предмет розуміння є розумним духом». Розуміння як осягнення не просто ідей, а реалізованих ідей. Тільки тоді дійсність постає як історія. Розуміння як проблема духовної історичної реальності. Рух від чуттєвої дійсності як загадки до її ідеальної основи. Онтологічний зв'язок: буття – мислення – слово. Розум породжує словесний світ.

✓ **Філософська герменевтика Ганса-Георга Гадамера (1900 – 2002).** Філософ, учень М. Гайдеггера. «Істина і метод» (1960) (основна праця), «Актуальність прекрасного», «Батьківщина і мова». Герменевтика як «фундамент гуманітарних наук». Зв'язок із філософією М. Гайдеггера. Екзистенційність герменевтичного мислення. Критика методу в природничому розумінні. Орієнтація на істину. Важливість традиції під час розуміння як «стихійної історичності», як «передання». Роль тезаурусу (передзнання, системи передсуджень, традиції, історії, світогляду, мови) у розумінні. Істинні і хибні передсудження. *Герменевтичне коло як у М. Гайдеггера: розуміння тексту (виявлення сенсу) передбачає наявність попереднього розуміння.* Людину визначає історичність. Ми завжди розуміємо через певний обрій очікувань: нас завжди визначає наша історична ситуація, завжди окреслює якийсь культурний потенціал. Взаємопереплетеність тлумачення і розуміння. Реконструкція й інтеграція як дві стратегії осягнення сенсу. Інтерпретація як «злиття обріїв»: тексту і реципієнта. Мова як переплетіння культури (надіндивідуальної структури) та особи. Спільноту, розум, розуміння і гру поєднує між собою мова. Мова як розмова. Відсутність монополії на істину. Розуміти текст – значить розуміти питання, на яке текст є відповіддю. Важливість вміння ставити такі питання. Невичерпність розуміння. Відсутність «чистого» розуміння, залежність

критичного мислення від особистих, ідеологічних, корпоративних інтересів. Історичний процес як текст. Філолог та історик через розуміння тексту (сенсу) розуміють себе самих на ґрунті дієво-історичної свідомості. Інтерпретація мистецтва. Спроба витлумачення німецьким філософом новітнього антимистецтва.

✓ **Еміліо Бетті (1890 – 1968):** «Загальна теорія інтерпретації» (1955), «Герменевтика як загальна методологія наук про дух» (1962). Розвиток ідей класичної герменевтики В. Дільтая. Полеміка з Г.-Г. Гадамером. Інтерпретація як реконструкція послання. Тлумач повинен виявляти не екзистенціальні структури власного передрозуміння, а думки і діяння інших людей у всій їх інакшості для нашої суб'єктивності. Чотири стадії тлумачення: 1) філологічна; 2) критична; 3) психологічна і 4) техніко-морфологічна (остання постає як реконструкція «об'єктивно-духовного світу» згідно з власним законом його формування, тобто ми приходимо до повного розуміння культурного контексту та цінностей автора твору). Три типи герменевтики: 1) розпізнавальна інтерпретація (вирішення когнітивних завдань, розуміння будь-якого тексту); 2) репродуктивна (відтворення і передавання переживання і досвіду іншого, наприклад, музична чи театральна інтерпретація); 3) нормативна (спрямування мислення і поведінки, наприклад, юридична, моральна, релігійна). Чотири «фундаментальні герменевтичні канони»: 1) автономності (іманентності) об'єкта (тексту) (слід поважати автономність тексту як історичного прояву людського духу і не привносити в нього сенс ззовні («Сенс треба не вносити, а виносити»), 2) тотальності (когерентності) (текст не можна тлумачити у відриві від контексту), 3) актуальності (врахування герменевтом власного досвіду (як актуальної ситуації), але без привнесення власної перспективи у досліджуваний текст; нагадує «передрозуміння» в онтологічній герменевтиці), 4) адекватність розуміння (кореспонденція) (максимальна відкритість думкам і почуттям людей з інших епох, конгеніальність розуміння; подібне пізнається подібним, і тому тлумач має володіти необхідною широтою обрії, володіти здатністю розуміти). Тлумачення як процес спілкування двох суб'єктів через епохи за допомогою посередників (текстів). Завдання інтерпретатора – «переживання заново» і реконструкція досвіду іншого, а філологічне тлумачення і психологічне вчування В. Дільтая – лише часткові моменти герменевтики.

✓ **Ганс-Роберт Яусс (1921 – 1997):** «Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика» (1977). Константська школа рецептивної естетики (разом із В. Ізером). Важливість історичного мислення для реалізації тріади: розуміння – тлумачення – застосування. Розуміння має історичну природу: горизонт власного досвіду поєднується із чужим горизонтом задля здобуття нового горизонту іншого тлумачення. Сумнів щодо конгеніальності, оскільки інтерпретатор розуміє твір інакше, а не краще, ніж автор. Три учасники герменевтичного полілогу: автор – адресат – твір. У кожному художньому явищі, попри очевидний зміст, є латентний сенс.

✓ **Поль Рікер (1913 – 2005):** «Жива метафора» (1960), «Конфлікт інтерпретацій» (1969), «Теорія інтерпретації» (1976), «Від тексту до дії. Нарис із герменевтики» (1986). Послідовник М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера, Г. Марселя та ін. Синтез феноменології і христології, а також: екзистенціалізму, структуралізму, психоаналізу (не фройдизму!), герменевтики. Предмет герменевтики – релігійний символ, мета – дослідження вимірів людської самототожності. Праця герменевта – у проникненні в значення первісного слова через інтерпретацію символічних структур. Символ поєднує в собі три сфери: космічну, оніричну, поетичну. Інтерпретація – дешифрування символів і повернення до автентичної свідомості. Текст – будь-який зафіксований на письмі дискурс. Інтерпретація – мистецтво розуміння як пізнання через знак іншого розумового життя, задокументалізованого історією. П. Рікер: «Інтерпретація – це робота мислення, яка полягає у розшифруванні смислу, прихованого за очевидним смислом, у виявленні рівнів значення, включених у буквальне значення...». Розуміння як саморозуміння (присвоєння тлумачем чужого смислу): «Всяка інтерпретація має за мету подолати відстань, дистанцію між минулою культурною епохою, якій належить текст, і самим інтерпретатором. (...) ...будь-яка герменевтика – це розуміння самого себе через розуміння іншого». П. Рікер: «...розуміти – означає підкорятися тому, чого бажає об'єкт, і що він хоче сказати». Різні інтерпретації варто не протиставляти, а поєднувати, знаходячи спільну смислову домінанту. Мета тлумачення – в декодуванні прихованих сенсів через буквальний. Розуміння Біблії потребує від читача ще й віри. Етапи тлумачення культурного (літературного) твору: об'єктивний (структурально-семіотичний) аналіз

форми (передусім як структури символічного висловлювання), вчитування у світ тексту і нарешті – екзистенційне та рефлексійне осягнення. Про художні оповідь, інтригу, фабулу, тропи, героя та ін. Повноцінний структурний аналіз неможливий поза теорією розуміння. *Герменевтичне коло: інтерпретаторові, який потрапив на терени сенсу (цілого), що підлягає розумінню, варто вірити в цей сенс, а вірити можна лише в те, що розумієш.* Інший варіант: «бути» означає стати «інтерпретованим Я»; саморозуміння Я досягається через осягнення символіки, особливої знакової системи. Третій варіант: для розуміння потрібна віра і навпаки. Ще один (гайдегтерівський): «...герменевтика виникає із передрозуміння того, що вона, інтерпретуючи, прагне зрозуміти». П. Рікер: «Віру випереджає об'єкт віри; розуміння – екзегеза, а її метод – наївне прочитання тексту». Розрізнення міфології і релігії. Відсутність міфології у Біблії. Герменевт не сам собі пан, він залежить від тексту, бо розуміти – «означає підкоритися тому, чого воліє об'єкт і що він прагне мовити».

✓ **Ерік Дональд Гірш (1928):** «Об'єктивна інтерпретація» (1960), «Точність інтерпретації» (1967), «Цілі тлумачення» (1976). Продовжувач ідей Ф. Шляєрмахера, В. Дільтая, Е. Гуссерля і Ф. де Соссюра. Полеміка з новою критикою (щодо начебто можливості зрозуміти текст безвідносно до історичного, культурного, біографічного контекстів), з Г.-Г. Гадамером (що текст неможливо зрозуміти до кінця) і деконструктивістами (за «інтерпретативну анархію»). За спільні принципи інтерпретації. Найвищий критерій теорії – точність (валідність) інтерпретації. Заперечення «герменевтичного скептицизму»: крайніх історизму, психологізму та «автономізму» (начебто значення твору не залежить від волі автора). За «інтенціоналізм»: саме авторський смисл є основним під час тлумачення. Зміна значення можлива (для наступних поколінь чи у нових прочитаннях), але авторська інтенція залишається незмінною і тому є нормативною. Авторський сенс тільки частково доступний і відкритий для інтерпретації. В тексті також може бути неусвідомлена чи ненавмисне виражена інформація. В інших культурних умовах зміна значення тексту може відбуватися, якщо інтерпретатор актуалізує не ті елементи, на яких наголошував автор. Людина може осягати тексти минулих епох, оскільки їхнє розуміння забезпечується спільністю людського досвіду і свідомості.

Дві основні складові тлумачення: 1) інтерпретація і 2) значення. Жанрова обумовленість тлумачення. Жанр задає ті контури розуміння, за які не може вийти інтерпретація. Особливо важливий «внутрішній жанр»: *«Внутрішній жанр – це значення цілого, через яке інтерпретатор може правильно зрозуміти будь-яку частину, яку той детермінує»*. Значення контексту. Логіка жанру повинна спрямовувати логіку тлумачення. Тому літературний текст не можна тлумачити як історичний документ чи біографію (не ті жанри). Завдання літературної критики – не простий коментар тексту, а виявлення істинної сутності, особливих характеристик, глибинного значення тексту. Розуміння є конструюванням значення, а інтерпретація – тлумаченням значення, його реконструюванням, поясненням через інші терміни і засоби. Тому інтерпретація – це мистецтво. Кожне покоління не реінтерпретує, а рекритикує старі твори мистецтва, віднаходячи нові риси чи особливості у незмінному значенні твору. Аспекти точної інтерпретації: 1) припущення й інтуїтивні осяяння тлумача, що перевіряються фактами; 2) інтерпретативна очевидність (виявлення рівня очевидності кожної гіпотези); 3) врахування герменевтичного канону; 4) тлумачення повинно поєднувати і «наукові», і «гуманітарні» методи. Заперечує модель герменевтичного кола. Позиціонує себе продовжувачем «чистої» герменевтики Ф. Шляєрмахера. Виявляє три основні системи в історії герменевтики: інтуїтивізм, позитивізм, перспективізм. Тлумачення твору повинно зводитись до двох основних перспектив: автора та тлумача. І адекватною є тільки та інтерпретація, яка поєднує обидві перспективи з перевагою авторської. Три виміри герменевтики: 1) дескриптивний, 2) нормативний і 3) метафізичний. Розрізнення «значення» і «значимості». Значення – принцип стабільності тлумачення, значимість (значення тексту стосовно чогось іншого) – передбачає принцип змінності. Про етичність тлумачення: *«Усе етично скеровується авторськими інтенціями. Інтерпретувати авторські слова лише так, як тобі вигідно, етично рівноцінно використанню іншої людини у власних цілях. (...) ...професійний інтерпретатор підпадає під загальний моральний імператив мови, який полягає у повазі до авторської інтенції»*.

✓ **Френк Кермоуд (1919 – 2010):** «Відчуття завершення: студії з теорії художньої літератури» (1965), «Виникнення таємниці: до проблеми інтерпретації

нарративу» (1979). За зв'язок літературознавства з біблійною екзегетикою. За «ретроспективну інтерпретацію» – аналіз усього тексту від початку до кінця з перспективи завершення твору. Треба виявляти «таємницю» (сене) тексту, яка вимагає тлумачення. Первинний (тілесний) і духовний сенси твору. Необхідність прерозуміння для розуміння. Відкидання ліберальної герменевтики (Ф. Шляєрмахера) і заклик повернення до герменевтичних витоків (до екзегетики). Про «герменевтичний потенціал» тексту, його невичерпність. Суть інтерпретації повинна зводитись до виявлення істинного сенсу, тобто такого, що співвідноситься із закладеними в ньому істинами. Подолання хаосу ліберальних структуральних і деконструктивістських експериментів.

✓ **Вольфганг Ізер (1926 – 2007):** «Межі інтерпретації» (2000). Засновник рецептивної критики й апологет класичної герменевтики. Герменевтика – основа усіх процедур розуміння тексту. Герменевтика – основа всього людського мислительного досвіду: «Ми інтерпретуємо, отже, ми існуємо». Три основні інтерпретативні напрями: 1) інтерпретативна інтерпретація (проголошує універсальність значення власних припущень); 2) конфлікт інтерпретацій (змагання між різними тлумаченнями; неспроможність інтерпретаційного домінування); 3) опозиційні дискурси (протиставлення «малих дискурсів» існуючим «гегемоніям»; постколоніалізм). Справжня інтерпретація завжди «транспортує» щось у щось інше. Всеохопність біблійної герменевтики. Вагомість теорії Ф. Шляєрмахера. Тлумачення як переклад із мови незрозумілого на мову розуміння. Чотири види інтерпретації, які відповідають основним герменевтичним питанням: 1) як ентропія транслюється у сферу контролю; 2) як випадковість транслюється у сферу центральної ідеї; 3) як невовима сфера людських факторів і становлення культури транслюється у сферу концептуальної мови; 4) як культури транслюються у терміни, що уможлиблює взаємообмін між «чужим» і «відомим». Основна мета герменевтики – не лише розуміння окремих явищ, а контроль над ентропією і встановлення «рівноваги» між людьми і випадковістю в їхньому оточенні.

✓ Нові назви: філософська герменевтика Г.-Г. Гадамера, методологічна герменевтика Е. Бетті, латентна (феноменологічна) герменевтика П. Рікера, чиста

(точна, об'єктивна) герменевтика Е. Д. Гірша, радикальна герменевтика Дж. Д. Капуто (постмодерна) та ін.

✓ **Розмаїття герменевтичних моделей у сучасній філософії та науці:** лінгвістика (В. фон Гумбольдт, О. Потебня); літературознавство (духовно-історична школа, онтологічна герменевтика, націософська (національно-екзистенціальна) методологія тлумачення); соціологія («соціологія розуміння» М. Вебера); етнологія (Дж. Фрейзер, Е. Дюркгейм, Р. Грейвс, Дж. Кемпбелл, К. Леві-Строс, «інтерпретативна антропологія» К. Гірца); мистецтвознавство (Г. Зедльмаєр); історія (історіософія) (філологія як «нова наука про націю» Дж. Віко, історія націй Й. Гердера, історія як розкриття Абсолютного Духу в Г. В. Ф. Гегеля, історія як вираження Божественного провидіння і «критика джерел» в Л. фон Ранке, герменевтична теорія Й. Дройзена); психологія (психологічна інтерпретація у Ф. Шляєрмахера, «описова психологія» В. Дільтая, герменевтичний підхід К.-Г. Юнга («Структура несвідомого», 1916), розуміюча психологія Е. Шпрангера); герменевтична математика (розвиток ідей Піфагора, Платона) та ін. (детальніше див. Лекцію 1).

✓ **Нігілістичні інтерпретації** («герменевтика підозр» (П. Рікер)): античний **скептицизм** (Піррон) – відсутність чи недосяжність істини (плюс: цинізм, релятивізм, агностицизм, атеїзм, лібертинство та ін.); нігілістичні течії в **класичному лібералізмі** і **соціалізмі** (радикалізмі); **марксизм-ленінізм** (соціалізм, комунізм, соціал-демократизм) (фальшивість ідеології (суспільної свідомості), класова боротьба, пролетарський інтернаціоналізм, світова революція, комуністична тоталітарність, тотальна влада компартії, соцреалізм (вимога фальшування дійсності в інтересах компартії)); **ніцшеанство** (неможливість об'єктивного пізнання, відсутність істини і сенсу, світ як тропологічний текст, інтерпретація як засіб заволодіння, суб'єкт (свідомість) як фікція); **фройдизм** (домінування прихованих патологічних сексуальних інстинктів у психіці людини, оманливість свідомості, сублімація як механізм творчих дій); **псевдотрадиціоналізм** (домінування расизму і шовінізму, антихристиянство, вульгаризація національної ідеї) та ін.

✓ **Постструктуралізм** (постмодернізм) (**постмодерн** як повоєнна «фетишизація», за С. Квітом, **неолібералізму**, зв'язок із авангардом, тотальний

нігілізм, буржуазний космополітизм). Пошук фальшивих неусвідомлюваних чинників буття людини і тлумачення. Антихристиянство й антинаціоналізм (проти традиційної європейської релігії і філософії національного буття). Принципова антигерменевтичність постструктуралізму (постмодернізму).

Питання і завдання для самоконтролю

1. Поміркуйте про основні тенденції розвитку герменевтики у XX ст.
2. Чиїм учнем був Г.-Г. Гадамер? Що Вам відомо про його герменевтику?
3. Як Ви думаєте, чому Г.-Г. Гадамер заперечував герменевтику як метод?
4. Що Ви знаєте про Константську школу рецептивної естетики?
5. Хто був засновником т. зв. «латентної герменевтики»?
6. Опишіть розмаїття герменевтичних моделей у сучасній філософії та науці.
7. Поміркуйте, чому постструктуралізм заперечує герменевтику.

УКРАЇНСЬКА ГЕРМЕНЕВТИЧНА ТРАДИЦІЯ.
ГЕРМЕНЕВТИКА В УКРАЇНІ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

✓ Буттєва органічність націософії (етнософії) (як філософії національного (етнічного) буття) для герменевтики і літературознавства всіх народів. (Бо буття найчастіше асоціюється з Батьківщиною, нацією, історією, мовою, літературою, істиною, ідеєю, традицією та ін.) У всіх народів (націй) є власна націософська герменевтика, власний етнічний чи національний (або такий, що вважається національним, як-от в Московії) спосіб розуміння (за Самуелем Рамосом).

✓ Поняття про українську герменевтичну традицію, її націософські (національно-екзистенціальні) пріоритети (фольклор, давні філософія та література (Іларіон, Клим Смолятич, Кирило Турівський, Г. Сковорода), Т. Шевченко, П. Юркевич, О. Потебня, О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, І. Франко, Леся Українка, Андрей Шетицький, Гавриїл Костельник, «логосівці», С. Єфремов, С. Смаль-Стоцький, Л. Білецький, В. Сімович, Д. Донцов, Є. Маланюк, Ю. Липа, Ю. Вассиян, Д. Чижевський, В. Стус, Л. Костенко, І. Фізер, В. Іванишин, С. Квіт, Ю. Ковалів, З. Лановик, Б. Завідняк та ін.).

✓ Націософський тезаурус тривалий час (через бездержавність) виражався переважно в художній формі. Національний імператив як основне передсудження (стрижнева регулятивні ідея). Інші національно-екзистенціальні передсудження: 1) національне буття (нація) зумовлює і буття індивіда, і його герменевтичну заданість; 2) художня література (мистецтво) є одним із основоположних елементів національного буття. *Націоцентричне герменевтичне коло*: національне (етнічне) буття як ціле, яке тлумачимо через його частини і навпаки. Поняття національно-екзистенціальної методології інтерпретації і мислення (В. Іванишин).

✓ Художня герменевтика Т. Шевченка. Художні основи національно-екзистенціального (націософського) мислення та тлумачення. Національний імператив його художні форми.

✓ Психолінгвістична герменевтика О. Потебні. Зовнішня і внутрішня форма слова. Зміст.

✓ Інтердисциплінарна (політична, націоналістична) герменевтика Д. Донцова. Філософія вольового націоналізму. «Шевченківська естетика». Стоїчна філософія «трагічного оптимізму». Зв'язок із духовно-історичною герменевтикою та різними естетиками (Ф. Ніцше, Х. Ортеги-і-Гасета та ін.). Формування характеру воїна-націоналіста, національної провідної верстви (духовної еліти). Героїзм. Романтизм. Вісниківська традиція.

✓ Герменевтична есеїстика Є. Маланюка. «Національний підхід».

✓ Націософська поетична інтерпретація та есеїстика Л. Костенко.

✓ Специфіка постколоніальної герменевтики сучасної України: подолання методологічного монізму через культивування методологічного плюралізму. Методологічна домінанта. Наука і базові світогляди (нігілізм та онтологізм; егоїзм та альтруїзм; імперіалізм, космополітизм, та націоналізм). Загроза культурного імперіалізму і потреба в культурному імунітеті. Постколоніалізм і герменевтика. Два типи постколоніальної інтерпретації: постструктуральна (космополітична) і націологічна (націоцентрична).

✓ Роль Сергія Квіта («Основи герменевтики» (1996)) у популяризації герменевтики в Україні.

✓ Значення національно-екзистенціальної (націософської) методології В. Іванишина та його учнів (О. Баган, П. Іванишин) для розвитку української герменевтики (культури взагалі). Дрогобицька теоретична школа національно-екзистенціальної (націософської) герменевтики: В. Іванишин (основоположник), О. Баган, Б. Червак, П. Іванишин, І. Набитович, І. Дмитрів, М. Іванишин, О. Снітовська, Л. Сливка, М. Сенета та ін. Синтез націоцентризму і христології. Структуральна, філософська, націологічна, христологічна, психологічна, культурологічна течії (аспекти).

✓ Вплив герменевтики на літературознавчу науку учених: В. Дончик, Г. Клочек, Т. Салига, І. Руснак, Н. Мафтин, В. Колкутіна, Д. Дроздовський, Л. Йолкіна та ін.

✓ Основні категорії і поняття націософської герменевтики (національно-екзистенціальної теорії інтерпретації). Поняття і визначення національно-екзистенціальної методології інтерпретації (націософської герменевтики).

Загальнофілософське формулювання національного імперативу (В. Іванишин). Літературознавчо-герменевтичне формулювання національного імперативу (П. Іванишин). Націоцентричний тезаурус: система істинних передсудів. Основні типи націософського (націоекзистенціального, націоцентричного) тлумачення в літературознавстві: націософська герменевтика, націологічний підхід, націоцентричний постколоніалізм, етнопсихологічний метод та ін.

✓ Інші підходи: національно-христологічна критика (П. Іванишин, І. Набитович, В. Пахаренко), національно-психологічний метод (Н. Зборовська), національно-міфокритична критика, національно-семіотична інтерпретація (С. Андрусів), національно-архетипна критика, національно-феноменологічний метод, національно-філологічний підхід (М. Наєнко, В. Моренець, В. Панченко, М. Легкий) та ін.

✓ Заглиблення в теорію та історію герменевтики: С. Квіт, З. Лановик, Ю. Ковалів та ін.

✓ Постімперське використання герменевтичних ідей у літературознавчій практиці (І. Дзюба, В. Дончик, І. Денисюк, Г. Сивокінь, Ю. Барабаш, Г. Клочек, М. Бондар, В. Пахаренко, Л. Мороз, Б. Кир'янчук та ін.).

Питання і завдання для самоконтролю

1. У чому, на Вашу думку, полягає національна особливість української герменевтичної традиції?
2. Що таке націософія?
3. Як Ви розумієте принцип націоцентричного герменевтичного кола?
4. Розкрийте основні аспекти художньої герменевтики Т. Шевченка.
5. Кого із сучасних представників української герменевтики Ви знаєте?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Античні поетики. Київ : Грамота, 2007. 168 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. 633 с.
3. Богачов А. Досвід і сенс : монографія. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. 336 с.
4. Богачов А. Онтологія розуміння (філософська герменевтика) : підручник для студентів філософського факультету. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 320 с.
5. Богачов А. Філософська герменевтика : навчальний посібник. Київ : Видавництво «Курс», 2006. 405 с.
6. Гайдеггер М. Будувати, проживати, мислити. *Возняк Т. Тексти та переклади*. Харків : Фоліо, 1998. С. 313–332.
7. Гайдеггер М. Вечірня розмова в таборі для військовополонених. *Українські проблеми*. 1998. № 1. С. 106–121.
8. Гадамер Г.-Г. Вірш і розмова. Есе / пер. з нім. Т. Гаврилів. Львів : Незалежний культурологічний журнал «Ї», 2002. 188 с.
9. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика : вибрані твори / пер. з нім. Київ : Юніверс, 2001. 288 с.
10. Гадамер Г.-Г. Істина і метод : пер. з нім. Київ : Юніверс, 2000. Т. II. Герменевтика II: Доповнення. Показчики. 478 с.
11. Гадамер Г.-Г. Істина і метод : пер. з нім. Київ : Юніверс, 2000. Т. I. Герменевтика I: Основи філософської герменевтики. 464 с.
12. Дільтей В. Виникнення герменевтики. *Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрямки : хрестоматія* / упоряд. В. Лях, В. Пазенок. Київ : Ваклер, 1996. С. 33–60.
13. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич : ВФ «Відродження», 1991. 341 с.
14. Донцов Д. Літературна есеїстика. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2009. 688 с.

15. Завідняк Б. Григорій Сковорода : джерела мудрости. Львів : Місіонер, 2023. 334 с.
16. Завідняк Б. Поняття трансцендентності у Філона Олександрійського. Природне богослов'я. Львів : Місіонер, 2022. 280 с.
17. Завідняк Б. Релігійна філософія від становлення до сучасності. Львів : Місіонер, 2021. 800 с.
18. Іванишин В. Нариси з теорії літератури. К. : ВЦ «Академія», 2010. 256 с.
19. Іванишин В. Непрочитаний Шевченко. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2001. 32 с.
20. Іванишин В. Українська ідея : вибрані твори. Дрогобич : Посвіт, 2014. 928 с.
21. Іванишин П. Аберация християнства, або Культурний імперіалізм у шатах псевдохристології (основні аспекти національно-екзистенціального витлумачення) : монографія. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2005. 268 с.
22. Іванишин П. Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2001. 174 с.
23. Іванишин П. Іван Франко і національне буття: герменевтичні акценти : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2016. 172 с.
24. Іванишин П. Ідеологія і держава: націософська інтерпретація : монографія. Тернопіль : Крила, 2022. 534 с.
25. Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
26. Іванишин П. Літературна герменевтика: освоєння і розширення семантики терміна. URL : <http://dontsov-nic.com.ua/literaturna-hermenevtyka-osvoiennia-i-rozshyrennia-semantyky-termina/>.
27. Іванишин П. Нариси з теоретичної літературології: герменевтичний досвід : монографія. Тернопіль : Крила, 2025. 288 с.
28. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія. Київ : Академвидав, 2008. 392 с.

29. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : монографія. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2005. 308 с.
30. Іванишин П. Націософська герменевтика: нариси : монографія. Тернопіль : Крила, 2025. 448 с.
31. Іванишин П. Свобода нації: герменевтика політичної та культурної дійсності : монографія. Львів : Піраміда, 2015. 564 с.
32. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 192 с.
33. Квіт С. Герменевтика стилю. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2011. 143 с.
34. Квіт С. Герменевтика. Київ : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2005. 42 с.
35. Квіт С. Основи герменевтики. Київ : КМ «Академія», 2003. 192 с.
36. Ковалів Ю. Абетка дисертанта: методологічні принципи написання дисертації. Київ : Твім інтер, 2009. 460 с.
37. Ковалів Ю. Літературна герменевтика : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 240 с.
38. Лановик З. Hermeneutica Sacra. Тернопіль : РВВ ТНПУ, 2006. 587 с.
39. Левчук Л. Західноєвропейська естетика XX століття : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1997. 224 с.
40. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Т. 1. Торонто : Гомін України, 1962. 528 с. ; Т. 2. Торонто : Гомін України, 1966. 480 с.
41. Мітосик З. Теорії літературних досліджень / переклав з польської В. Гуменюк. Сімферополь : Таврія, 2003. 408 с.
42. Платон. Діалоги / пер. з давньогрек. Київ : Основи, 1999. 395 с.
43. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації. Черкаси : Брама. Видавець Вовчок О.Ю., 2003. 240 с.
44. Фізер І. Філософія літератури. Київ : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2012. 217 с.

45. Франко І. Задачі і метод історії літератури. *Франко І. Зібрання творів : у 50 т.* Т. 41. Київ : Наукова думка, 1984. С.7–16.
46. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986.
47. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія : підручник. Львів : , 2020. 784 с.
48. Яус Г. Р. Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика / пер. з нім. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2011. 624 с.
49. Burzuńska A., Markowski M. P. Teorie literatury XX wieku : podręcznik. Kraków : Znak, 2006. 596 s.
50. Ingarden R. O dziele literackim. Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1960. 434 s.
51. Kvit S. Media, History, and Education. Three Ways to Ukrainian Independence. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2023. 223 p.
52. Literatura. Teoria. Metodologia / pod redakcją naukową Danuty Ulickiej. Warszawa, 2001. 512 s.
53. Nycz R. Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze. Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, 2000. 348 s.
54. Powrót wielkiej teorii w naukach humanistycznych / pod redakcją Quentina Skinnera. Lublin : Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. 240 s.
55. Rosner K. Hermeneutyczny model obcowania z tekstem literackim. Problematyka aksjologiczna w nauce o literaturze / pod redakcją Stefana Sawickiego, Andrzeja Tyszczyka. Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1992. S. 241–252.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Аббаньяно, 56
Абеляр, 16, 20
Августин, 16, 17, 18, 21, 23
Августин Данський, 16
Айхгорн, 30
Айхштед, 29
Александр Македонський, 13
Амвросій Міланський, 17
Андерсон, 10
Андрусів, 67
Ансельм Кентерберійський, 16, 19
Антимах Колофонський, 11
Апель, 10, 55, 56
Арендт, 55, 56
Аристотель, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 20, 46
Арістарх Самофракійський, 13
Арістон, 11, 14
Арнолд, 20
Аст, 24, 31, 32, 33, 37
Баган, 66
Барабаш, 67
Барт, 20, 23
Баумгартен А., 24, 27
Баумгартен Я., 27, 28
Бек, 24, 42, 47
Бекон (Бейкон), 24
Беллармін, 21
Белль, 56
Бердслі, 56
Берк, 52
Бернгайм, 44
Бетті, 50, 56, 58
Білецький, 10, 56, 65
Боккаччо, 33, 34
Больнов, 50, 55, 56
Бонавентура, 16, 20
Бондар, 67
Бопп, 34
Бультман, 20, 55
Бурдье, 10
Валезій, 21
Валла, 20
Вальцель, 51
Ванхузер, 56
Вассиян, 65
Вебер, 10, 56, 63
Вейль, 20
Ветштайн, 25
Вікліф, 20
Віко, 10, 24, 25, 26, 39, 63
Віндельбанд, 51
Вінкельман, 33
Влацич, 20, 22
Войтила, 20

Вольней, 25	Грейвс, 63
Вольф, 24, 27, 33, 45	Грімм, 10, 33
Вуд, 28	Грінченко, 65
Вундт, 51	Гумбольдт, 10, 24, 31, 41, 42, 43, 63
Г'юм, 24	Гундольф, 51
Гайдеггер, 6, 7, 10, 54, 55, 57, 59	Гуссерль, 54, 56, 57, 60
Гайне, 30, 36	Гюбнер, 10, 57
Гарнак, 42	Гадамер, 4, 6, 7, 10, 20, 21, 41, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 64
Гегель, 24, 25, 30, 34, 38, 50, 52, 63	Гарве, 27
Гекатей, 11	Гвардіні, 10, 56
Гелланік, 11	Геснер, 28
Гельдерлін, 54	Гете, 31, 34, 51
Генкель, 42	Глассій, 23
Геракліт, 11	Грей, 28
Гербарт, 42	Гроцій, 10, 23, 25
Гердер, 10, 24, 29, 30, 31, 32, 33, 41, 52, 63	Гундольф, 56
Гермес, 6	Дамаст Сигейський, 11
Геродот, 11	Даненгауер, 23, 24
Гіппарх, 13	Данте, 16
Гіппій, 11	Деліч, 33
Гірц, 10, 56, 57, 63	Деметрій Візантійський, 14
Гірш, 56, 60, 63	Демокріт, 11
Глассій, 20	Денисюк, 67
Гоббс, 23, 24	Дессуар, 50, 51
Гольбах, 25	Дзюба, 67
Гомер, 12, 13	Дільтай, 6, 7, 10, 26, 31, 36, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 58, 60, 63
Гомперц, 56	Діодор Тарсійський, 16, 17
Горацій, 7	Діонісій Фракійський, 13
Горгій, 11	Дмитрів, 66
Грейвас, 10	

Донцов, 51, 65, 66	Іванишин М., 66
Дончик, 66, 67	Іванишин П., 66, 67
Дроздовський, 66	Ієронім, 16, 18
Дройзен, 7, 10, 24, 41, 42, 43, 51, 63	Ізер, 56, 59, 62
Дюркгейм, 10, 63	Іларіон, 65
Евгемер, 11	Інгарден, 56
Еко, 9, 56	Іоан Златоуст (Іван Золотоустий), 16,
Еліаде, 10, 56, 57	17
Еліот, 20, 56	Іриней, 18
Емпсон, 56	Ісократ, 11
Епіктет, 11	Йолкіна, 66
Епікур, 11, 14	Кайзер, 55, 56
Ердман, 57	Кайль, 29, 33
Ернесті, 24, 28, 29, 30, 37, 42	Кальвін, 21
Ефор, 11	Камю, 10, 56
Єфремов, 65	Кан, 21
Жільсон, 20, 56	Канізії, 21
Завідняк, 65	Кант, 9, 30, 36, 41
Зборовська, 67	Капуто, 56, 63
Зевс, 6	Карлайл, 56
Зедльмаєр, 10, 56, 57, 63	Квіт, 63, 65, 66, 67
Землер, 25, 27, 28, 30	Кемпбелл, 10, 63
Зенодот, 13	Кермоуд, 56, 61
Зенон, 11	Кир'янчук, 67
Зігварт, 51	Клерик, 21
Зіммель, 52	Климент Александрійський, 16, 17
Зоден, 42	Клочек, 66, 67
Зоїл, 11	Ковалів, 65, 67
Зюскінд, 7	Колінгвуд, 57
Іван Павло II, 20	Колкутіна, 66
Іванишин В., 10, 56, 65, 66, 67	Кониський, 65

Корфф, 51
Костельник, 65
Костенко, 7, 65, 66
Крастес із Малла, 13
Кратет, 11, 14
Кройцер, 34
Ксенофан, 11
Ксенофонт, 11
Кюнг, 23
Лампрегт, 51
Лановик, 65, 67
Леві-Строс, 10, 63
Легкий, 67
Лессінг, 30, 34
Липа, 65
Лівіс, 20, 56
Ліппс, 50, 56
Ловс, 28
Локк, 23
Лонгин, 11
Лукрецій, 11, 14
Люїс, 56
Лютер, 20, 21, 23
Ляйбніц, 24, 30
Мадзіні, 24
Маєр (Меєр), 24, 27
Майнерс, 27
Маланюк, 7, 65, 66
Марітен, 20, 56
Марк Аврелій, 11
Марсель, 10, 20, 56, 59

Марціан Капелла, 19
Мафтин, 66
Меланхтон, 20, 22
Міхаеліс, 28, 30, 31
Міш, 50
Моргентау, 57
Моренець, 67
Моріц, 27
Мороз, 67
Морус, 29
Мукаржовський, 56
Мюллер, 40
Набитович, 66, 67
Наєнко, 67
Нечуй-Левицький, 65
Ніколас Лірський, 16
Нінгуарда, 21
Ніцше, 66
Новаліс, 33
Нордау, 24
Ньюмен, 20
Оріген, 16, 17, 18, 23
Ортега-і-Гасет, 66
Павло, 23
Павсаній, 11
Пампахій, 18
Панченко, 67
Парацельс, 51
Парменід, 11
Паскаль, 20, 33
Паулюс, 25

Пахаренко, 67	Сивокінь, 67
Пересій, 21	Сімович, 65
Персі, 28	Сімон, 21
Піррон, 63	Сковорода, 7, 65
Піфагор, 11, 63	Сливка, 66
Платон, 9, 11, 12, 63	Смаль-Стоцький, 10, 56, 65
Плотін, 11, 15	Сміт, 10, 57
Поінсот, 23	Смолятич, 65
Порфирій, 15	Снітовська, 66
Потебня, 10, 41, 63, 65	Сократ, 11
Праксіфан, 14	Соссюр, 60
Прантль, 44	Спіноза, 23, 25
Продік, 11	Сталь, 10
Прокл Діадох, 15	Стейнер (Стайнер), 56
Протагор, 11	Стесімброт Фасоський, 11
Рамм, 21	Стус, 65
Рамос, 65	Татаркевич, 56, 57
Ранке, 10, 24, 63	Тацит, 11
Раскін, 56	Тен, 10
Ратцінгер, 20	Теодор (Феодор) Мопсуестійський, 17
Реймарус, 25	Тертуліан, 18
Рікер, 56, 59, 60, 62, 63	Тиконій, 17, 18
Рікерт, 51	Тираніон Старший, 13
Роттердамський, 20, 24	Тит Лівій, 11
Руснак, 66	Тік, 33
Савіньї, 34	Тілетан, 21
Салига, 66	Тісельтон, 56
Свобода, 56	Тойнбі, 57
Северин Боецій, 19	Толкін, 7, 56
Сенека, 11	Тома Аквінський, 16, 20
Сенета, 66	Томпсон, 20

Трельч, 10, 42	Шевченко, 7, 65
Турівський, 65	Шекспір, 51
Турретині, 25	Шеллінг, 31, 32, 34, 36
Українка Леся, 65	Шепетяк, 10
Унгер, 51	Шетицький, 65
Фаулз, 7	Шіллер, 33, 37
Феаген, 11	Шлегелі, 33
Фізер, 56, 65	Шлегель Ф., 10, 24, 31, 32, 33, 34, 36, 37
Філодем, 11, 14	Шляермахер, 6, 23, 24, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 45, 48, 49, 52, 60, 61, 62, 63
Філон Александрійський, 11, 15, 18	Шоппій, 21
Філохор, 11	Шпенглер, 57
Фіхте, 10, 33, 36, 37, 41	Шпет, 56, 57
Флацій Іллірієць, 22, 37, 50	Шпрангер, 10, 50, 51, 52, 56, 63
Фрай, 26	Штайгер, 55, 56
Франке, 26	Штайнталь, 24, 42
Франко, 7, 10, 51, 65	Штірх, 51
Франц, 23	Штраус, 25
Фрейзер, 10, 56, 63	Юнг, 10, 56, 63
Фукідід, 11	Юркевич, 65
Хладеній (Хладні, Хладеніус), 23, 24, 27	Юстин Філософ, 18
Цвінґлі, 21	Юстиніан, 18
Цізарц, 51	Ямвліх, 15
Червак, 66	Яусс, 10, 56, 59
Честертон, 20, 56	
Чижевський, 65	

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Абстрагування, 10
- Августинізм, 16, 20
- Автоматизація, 13
- Автор, 7, 9, 14, 16, 18, 20, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 46, 48, 49, 58, 59, 60, 61
- Агностицизм, 63
- Академіки, 11
- Аксіологія, 48
- Актуалізація, 13
- Алегорія, 15, 16
- Алегоризм, 22
- Альтруїзм, 66
- Анабаптисти, 22
- Аналіз, 9, 11, 13, 14, 18, 29, 30, 34, 36, 38, 42, 44, 45, 47, 59, 60, 62
- Античність, 6, 15, 16, 32,
- Арифметика, 19
- Архетипна критика, 26, 67
- Астрономія, 19
- Атараксія, 14
- Атеїзм, 63
- Афект, 26
- Батьківщина, 9, 54, 57, 65
- Біблія, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 59, 60
- Макроструктура, 22, 31
- Марксизм-ленінізм, 63
- Медитація, 40
- Метафізика, 26, 54
- Методика, 8, 11, 29, 54
- Методологічна домінанта, 66
- Методологічний монізм, 66
- Методологічний плюралізм, 66
- Методологія, 7, 8, 11, 21, 36, 42, 44, 45, 46, 54, 55, 58, 63, 65,
- Мистецтво, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 24, 27, 31, 33, 36, 38, 40, 48, 55, 57, 58, 59, 61, 65
- Мистецтвознавство, 10, 63
- Мімізис, 12, 14
- Містицизм, 21
- Міф, 10, 12, 30, 32,
- Міфологічна школа, 10, 56
- Міфологія, 30, 60
- Мова, 9, 12, 21, 26, 31, 39, 52, 54, 55, 57
- Мовлення, 6, 12, 28, 39, 41, 42, 55
- Мовознавство, 20, 28, 29, 34
- Модус, 25, 54
- Мораль, 13
- Музика, 19
- Надінтерпретація, 9

Біографізм (біографічний метод), 8, 10, 34, 38,	Наука, 4, 6, 8, 24, 27, 32, 37, 42, 48, 51, 52, 63, 66
Благо, 12, 14	Націологія, 8, 10, 26, 29
Богослов'я, 16, 17, 19, 20, 28, 37	Націоналізм, 10, 31, 66
Буття, 6, 7, 9, 10, 21, 24, 25, 32, 37, 54, 55, 57, 64, 65,	Націософія (націософізм), 24, 31, 41, 43, 44, 48, 50, 55, 65, 67
Валідність, 60	Нація, 9, 10, 26, 27, 28, 46, 48, 65
Вживання, 10, 40, 46, 47	Неомодернізм, 23
Віра, 17, 18, 60	Неоплатонізм, 17, 18, 20, 21
Внутрішня форма, 9, 13, 41, 57, 65	Неоплатоніки, 11, 15
Вчування, 36, 39, 46, 47, 58	Неотомізм, 16
Гармонія, 12, 19, 27	Нігілізм, 64, 66
Геометрія, 19	Ніцшеанство, 63
Герменевтична ситуація, 9	Образ, 16, 22, 25, 27, 37, 39, 42
Герменевтична схема, 25	Обрій очікування, 9, 57
Герменевтичне коло, 9, 10, 16, 18, 21, 22, 31, 32, 37, 38, 39, 41, 46, 48, 52, 54, 55, 60, 61, 65, 67	Обрій розуміння, 10
Герменевтичний потенціал, 62	Онтологізм, 66
Гіпотеза, 32, 61	Органон, 24, 34
Гностики, 7, 18	Палеографія, 44
Горизонт розуміння, 4, 10, 59	Пам'ять, 25, 41
Граматика, 19, 26, 29, 42	Пантеїзм, 25
Деїзм, 25	Параболічність, 16
Дидактика, 39	Парадигма, 23, 46
Дискурс, 6, 59, 62	Патристика, 16, 17, 34
Диспозиція, 22	Пафос, 13
Диференціація, 10	Переддосвід, 9
Діалектика, 36	Передрозуміння, 9, 38, 58, 60
Догматизм, 24	Передсудження, 9, 57, 65
Дорозуміння, 10	Переклад, 6, 18, 21, 62
	Перипатетики, 11
	Перипетія, 12

Досвід, 9, 18, 23, 27, 38, 45, 46, 49, 50,
 56, 58, 59, 60, 62
 Досократики, 11
 Драма, 39
 Духовно-історична школа (духовно-
 історичний метод), 9, 11, 39, 52, 57, 64
 Духовнотворчість, 13
 Евфонія, 15
 Егоїзм, 67
 Екзегеза, 15, 20, 21, 41, 49, 61
 Екзегети, 12
 Екзегетика 16, 17, 19, 21, 23, 35, 36, 57,
 63
 Екзистенціал, 55
 Екзистенціалізм, 56, 60
 Експлікація, 8, 10, 33
 Еллінізм, 14, 16, 44
 Емпатія, 11, 13, 26, 47, 53
 Ентропія, 63
 Епікурейці, 12, 15
 Епістолярний жанр, 40
 Епічний опис, 40
 Естетика, 8, 9, 12, 13, 25, 33, 37, 43, 50,
 60, 65, 67
 Естопсихологізм (естопсихологічна
 школа), 9, 11
 Етика, 15, 38, 40, 44, 50
 Етимологія, 7, 15, 16, 30
 Етнологія, 11, 27, 64
 Етнопсихологія, 43, 44
 Етнософія, 66
 Перспективізм, 61
 Писання, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26,
 30
 Підтекст, 38
 Пієтизм, 26
 Піфагорейці, 11
 Поезія, 7, 9, 12, 14, 26, 30, 33, 46, 47, 51,
 54, 55
 Позитивізм, 45, 51, 52, 61
 Поліматія, 20
 Полісемія, 18
 Постколоніалізм, 8, 10, 62, 66, 67
 Постмодернізм, 23, 63, 64
 Постструктуралізм, 55, 63, 64
 Прагматизм, 10, 55
 Преромантизм, 30
 Продукція, 39
 Протестантизм, 6, 21
 Псевдотрадиціоналізм, 63
 Психоаналіз, 8, 41, 56, 59
 Психологізм, 8, 42, 46, 51, 60
 Психологія, 10, 36, 42, 46, 47, 52, 63
 Радикалізм, 63
 Раціоналізм, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 31, 34
 Релігія, 12, 15, 24, 26, 30, 31, 34, 37, 38,
 53, 61, 65
 Релятивізм, 64
 Репродукція, 39
 Рецепттивна естетика (рецептивна
 критика, рецепттивний метод), 9, 11, 13,
 39, 57, 60, 63. 65

Жанр, 14, 40, 62
 Заповіт, 17, 23
 Знак, 19, 28, 43, 48, 60
 Зовнішня форма, 10, 14, 66
 Ідентифікація, 10
 Іманентність, 58
 Імператив, 61, 65, 67
 Імперіалізм, 66
 Інтеграція, 9, 48, 57
 Іntenціоналізм, 60
 Іntenція, 19, 20, 25, 27, 39, 44, 48, 60, 61
 Інтерпретатор, 10, 17, 18, 22, 26, 28, 29, 30, 40, 41, 46, 47, 58, 59, 60, 61
 Інтерпретація, 1, 2, 9, 17, 19, 22, 24, 28, 30, 31, 33, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 52, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67
 Інтуїція, 29, 33, 38, 44, 57
 Іслам, 6
 Істина, 9, 14, 15, 20, 24, 33, 49, 54, 55, 57, 62, 63, 65
 Історичний опис, 39
 Історіографія, 26
 Історія, 9, 10, 25, 26, 28, 32, 34, 42, 44, 47, 48, 51, 52, 54, 57, 59, 63, 65
 Калокагатія, 11
 Канон, 13, 23, 41, 58, 61
 Катарсис, 12
 Квадрига, 16, 19
 Композиція, 40, 41, 43
 Комунізм, 63
 Комунікація, 46
 Ритм, 13, 14
 Риторика, 7, 13, 20, 23, 24
 Риторичні фігури, 27
 Романтизм, 34, 46, 52, 67
 Світогляд, 10, 14, 15, 40, 44, 46, 48, 49, 52, 58, 67
 Семіотика, 9, 19
 Сенс, 9, 10, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 51, 55, 58, 59, 60, 61, 63, 64
 Середньовіччя, 17
 Символ, 17, 18, 20, 60
 Симпатія, 47
 Синтез, 10, 11, 20, 28, 39, 41, 46, 56, 60
 Скептицизм, 31, 61, 64
 Смысл, 10, 23, 24, 50, 60, 61
 Софісти, 12
 Соціал-демократизм, 64
 Соціалізм, 64
 Соціологізм (соціологічна школа), 9, 11
 Соціологія, 11, 53, 57, 64
 Соцреалізм, 63
 Стилїстика, 44
 Стыль, 8, 12, 13, 14, 28, 40, 41
 Стоїки, 11, 14, 18
 Структура, 9, 12, 13, 14, 17, 20, 22, 32, 45, 47, 49, 54, 57, 58, 59, 60, 63
 Структуралізм, 8, 13, 59
 Субстанція, 22, 38
 Схоластика, 16, 19, 20
 Сцієнтизм, 24

Конгеніальність, 58
 Контекст, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 29, 32, 34, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 58, 60, 61
 Концепт, 9, 20
 Концепція, 10, 18, 20, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 53, 56
 Космополітизм, 64, 66
 Краса, 12, 14, 15, 33
 Критика, 6, 12, 13, 14, 17, 20, 23, 24, 26, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 41, 42, 44, 48, 54, 55, 57, 60, 61, 62, 63, 67
 Культура, 6, 9, 10, 32, 38, 42, 46, 51, 54, 57, 62, 66
 Культурний імперіалізм, 67
 Культурний імунітет, 67
 Культурно-історична школа (культурно-історичний метод), 10, 38
 Лексикологія, 29
 Лібералізм, 63
 Лібертинство, 63
 Лінгвістика, 10, 26, 49, 63
 Лінгвонаціологія, 29
 Лірика, 39
 Література, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 26, 28, 30, 31, 34, 48, 54, 61, 65
 Літературний процес, 31
 Літературознавство, 10, 20, 26, 34, 47, 51, 62, 63, 65, 67
 Літературологія, 7
 Логіка, 19, 22, 27, 33, 42, 43, 44, 45, 61
 Твір, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 31, 34, 38, 39, 40, 42, 48, 49, 59
 Тезаурус, 9, 38, 57, 65, 67
 Текстографія, 29
 Текстологія, 13, 29
 Теологія, 16, 17, 20, 21, 23, 26, 28, 55
 Теорія, 6, 7, 8, 13, 16, 19, 21, 26, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 51, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67
 Техне, 12
 Томізм, 16
 Традиція, 6, 9, 19, 20, 21, 35, 41, 46, 55, 56, 57, 65, 66, 67
 Троп, 13, 14, 26, 39, 60
 Узус, 13
 Фабула, 12, 60
 Феноменологія (феноменологічний метод), 7, 8, 10, 13, 54, 55, 56, 57, 59, 62, 67
 Філологізм (філологічний метод, філологічна школа), 8, 12, 25, 28, 29, 67
 Філологія, 13, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 32, 36, 42, 44, 45, 47, 48, 63
 Філософія, 6, 7, 11, 20, 21, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 36, 41, 42, 44, 45, 49, 51, 52, 54, 55, 57, 63, 64, 65, 66,
 Фройдизм, 59, 63
 Христологія (христологічна критика), 8, 16, 44, 55, 56, 59, 66, 67
 Христоцентризм, 16
 Цинізм, 63

Логографи, 11

Цінності, 13, 23, 47, 48, 49, 51, 58

Читач, 7, 12, 25, 40, 41, 59

Юдаїзм, 6

Електронне навчальне видання

**Петро Іванишин
Мар'яна Маркова**

**ОСНОВИ ГЕРМЕНЕВТИКИ:
конспект лекцій**

**Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка**

Редактор

Ірина Невмержицька

Технічний редактор

Ірина Артимко

Здано до набору 03. 07. 2025 р. Формат 60х90/16. Гарнітура Times. Ум. друк.
арк. 5,25. Зам. 57.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.).
82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 203.